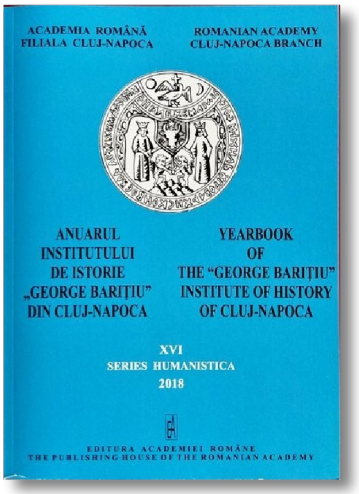

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Documentarul statistic al învățământului preuniversitar în limba maghiară din România, 1948-1989. Inventarierea și hermeneutica evidențelor educaționale

Zoltán Salánki

How to cite this article:
Salánki, Zoltán (2018) *Documentarul statistic al învățământului preuniversitar în limba maghiară din România, 1948-1989. Inventarierea și hermeneutica evidențelor educaționale*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 16, pp. 51–82. DOI: 10.5281/zenodo.22966695

© 2018: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

DOCUMENTARUL STATISTIC AL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PREUNIVERSITAR ÎN LIMBA MAGHIARĂ DIN ROMÂNIA, 1948-1989. INVENTARIEREA ŞI HERMENEUTICA EVIDENȚELOR EDUCAȚIONALE

Salánki Zoltán

Institutul de Istorie „George Barițiu”, din Cluj-Napoca
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Abstract. *STATISTICAL REPORT ON SCHOOL EDUCATION IN ROMANIA IN THE HUNGARIAN LANGUAGE, 1948-1989: AN INVENTORY AND HERMENEUTICS OF THE EDUCATIONAL EVIDENCE. Under the communist regime, the evidence related to education in Hungarian mother tongue was under restricted access, except for two statistical yearbooks in which only limited data was available. At present, 28 years after the fall of the Romanian communist regime, public access to archived records is considerably easier. However, for the period 1948-1989, a statistical report on education in the Hungarian language hasn't been done so far. Given the lack of descriptive data, our inquiry has sought to portray a history of Hungarian mother tongue school education in Romania in the communist era as it has been revealed following our enterprise of collecting, selecting, sorting and analyzing data from relevant statistical yearbooks, statistical reports on education and the other published or unpublished statistical records. After the reconstruction of a satisfactory set of documents containing data on the number of schools, number of enrolled pupils and number of teaching staff, our research was focused on a trend analysis. Finally, contrasting these findings with the legislative and political context, we tried to provide some answers on how and why the communist regime had limited the mother tongue education opportunities of the Hungarian population in Romania.*

Keywords: *education policies, education laws and regulations, school education, mother tongue education, Hungarian language, Hungarian minority, ideology, communist regime, educational rights and opportunities, descriptive data, inventory, statistical report, history of education.*

CONSIDERAȚII PRELIMINARE

În etapa istorică investigată, tematica învățământului în limba maghiară din România nu a constituit un subiect „tabu”, dar atât informarea opiniei publice cu privire la starea sau evoluția acesteia, cât şi accesul la documentele oficiale în

vederea cercetării au fost strict cenzurate de către autorități[1]. Ulterior, în intervalul 1989-1998, s-a conturat cea mai consistentă parte a unui curent de reconstrucție istorică[2] a realităților educaționale specifice minorității maghiare. În circumstanțele reafirmării acestei minorități ca actor politic şi social, atât cercetările efectuate, cât şi aşezarea concluziilor în discursul ştiințific şi în cel public au reliefat o perspectivă critică care a accentuat mai ales problemele şi clivajele dintre dezideratele etniei respective şi politicile educaționale statale. Analiza celor două discursuri istoriografice privind învățământul în limba maghiară sub regimul comunist a reliefat consistența tratării subiectului din perspectiva instrumentalizării ideologice, politice şi legislative. Sustrase din contextul evoluției structurale[3] a învățământului pe termen mediu şi lung şi din cel demografic, puținele date descriptive[4], diseminate de către autorități, au fost prezentate în lucrările specifice curentului istoriografic comunist ca dovadă a dezvoltării şi respectării drepturilor educaționale. Conexând aceleaşi date contextului politic, legislativ şi demografic specific minorităților etnice (de asemenea foarte lacunar redat în statistica demografică[5]), istoriografia de

[1] Dintre cele mai notabile lucrări şi documente, accesibile în timpul regimului comunist publicului larg, caracteristice curentului istoriografic comunist, şi care au înfățişat aspecte privind învățământul în limba maternă a minorităților etnice amintim: *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában* [Trei ani de politică minoritară, în România democratică] (Ministerul Naționalităților, 1948); *Anuarul Statistic al RPR*, 1959 (Direcția Centrală de Statistică, 1959); Koppándi Sándor (1981), *A romániai magyar nemzetiség* [Naționalitatea maghiară din România]; Gergely László (1982), *Învățământul în limbile naționalităților conlocuitoare din Republica Socialistă România*.

[2] Dintre cele mai relevante lucrări de evocare istorică a învățământul în limba maghiară din epoca comunistă, caracteristice curentului istoriografic de reconstrucție istorică, amintim: Illyés Elemér (1982), *National Minorities in Romania: Change in Transylvania*; Enyedi Sándor (1990) *Oktatás* [Învățământ]; Enyedi Sándor (1991), *A Romániai magyar oktatás helyzete (1944–1959)* [Situația învățământului în limba maghiară în România (1944-1959)]; Kovács B. András (1997) *Szabályos kivétel. A romániai magyar oktatásügy regénye* [Excepția de la regulă. Romanul problematicii educaționale maghiare din România]; Vincze Gábor (1997a, 1997b, 1998), *A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1989 között* [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944-1948].

[3] Prin evoluție structurală a învățământului preuniversitar ne referim la etapele consecutive de organizare a sistemului de educație în grade (elementar, general, secundar), cicluri (preşcolar, primar, gimnazial, liceal), tipuri (teoretic, tehnic, profesional), forme (zi, seral, fără frecvență), filiere (uman, real, de specialitate, vocațional), exprimată prin: număr de şcoli, efective de copii şi elevi (cifre de şcolarizare), cadre didactice.

[4] Atât în etapa comunistă, cât şi în cea ulterioară, inventarele statistice, precum şi studiile de evocare istorică au prezentat, din perspectiva organizării structurale, date descriptive referitoare la învățământul cu predarea în limba maghiară (satisfăcătoare din perspectiva unei analize comparative longitudinale) pentru cel mult patru ani consecutivi, respectiv cinci ani neconsecutivi din totalul celor 42 de ani şcolari. În urma cercetării redate în studiul de față, s-au inventariat datele (complete, din perspectiva cifrelor de şcolarizare, şi parțiale, în ceea ce priveşte numărul de unități şcolare, respectiv numărul cadrelor didactice) aferente intervalului 1955-1989 şi încă doi ani, cel de început 1948/1949 şi 1950/1951, ceea ce înseamnă, în total, situația pentru 37 ani şcolari.

[5] Referitor la structura populației României după etnie, pentru intervalul 1948-1989, se cunosc numai datele publicate în urma recensămintelor din următorii patru ani: 1948, 1956, 1966, 1977. Pentru anul 1989 există numai estimări.

reconstrucție a argumentat declinul educațional şi restrângerea drepturilor de afirmare identitară a minorităților etnice. Practic, aceeaşi stare de fapt, insuficient saturată din perspectiva descriptorilor structurali, a fost interpretată antitetic. De regulă, în formularea unor afirmații referitoare la starea sau evoluția învățământului în limba maghiară, puținele evidențe şcolare disponibile au fost utilizate selectiv în scopul întăririi unor ipoteze apriori formulate pe baze conceptuale insuficient saturate empiric. Jaloanele estimative ale practicilor educaționale (înființări sau desființări de unități sau secții şcolare, situația cifrelor de şcolarizare) au constituit numai argumente de validare a evenimențialului politic sau legislativ, lăsând astfel un orizont generos interpretărilor subiective. În mod evident, diferențele nu s-au creionat numai din cauza inconsistenței artefactelor statistice, menite să înfățişeze domeniul educațional, ci şi din cauza diferențelor de context istoric şi ideologic în care s-au conturat discursurile de apreciere a fenomenului de investigat. Indicând limitele asumării afirmațiilor conturate în diferitele curente istoriografice, strategia prezentei investigații propune inversarea perspectivei analitice, astfel încât evaluarea şi interpretarea procesului educațional să oglindească contextualizarea socio-politică a unei evoluții structurale, fidel documentate cu datele de şcolarizare. Întocmirea unui documentar statistic al învățământului preuniversitar în limba maghiară din România,1948-1989, subliniază astfel o dublă valență. Pe de o parte, acoperă o zonă de inventariere lacunară în istoriografia temei, iar pe de altă parte constituie fundalul unor interpretări socio-istorice mai nuanțate ale fenomenului educațional. Însă etapa propriu-zisă de editare a documentarului a fost precedată de alcătuirea aparatului critic necesar filtrării şi decriptării semantice a datelor descriptive identificate. Pentru a evita supraîncărcarea exegezei cu şiruri de date statistice brute, am optat pentru neincluderea acestora în lucrarea de față, publicarea documentarului statistic şi evidențierea mai detaliată a realităților reflectate constituind obiectivul unui studiu ulterior. Prezenta lucrare înfățişează procesul de documentare, de selectare a datelor, de completare a tabloului descriptiv, precum şi câteva repere de interpretare a fenomenului investigat, prin decorticarea încărcăturii ideologice a inventarelor educaționale. Sporul de cunoaştere, în sens de obiectivitate ştiințifică a demersului de cercetare, rezidă atât în saturarea fenomenului de investigat cu repere descriptive (în cazul nostru, cu datele culese din inventarele statistice educaționale ale vremii), cât şi în poziționarea critică față de discursurile istoriografice anterior amintite.

REPERE TEORETICE ŞI EMPIRICE

Documentarea desfăşurată în vederea alcătuirii unei recenzii numerice a relevat o serie de posibile referințe care conțineau date descriptive specifice învățământului în limba maghiară din România, din intervalul 1948-1989. Conform unei prime estimări, contribuția mea ar fi constat în culegerea şi aranjarea descriptorilor şcolari astfel încât să realizez o continuitate temporală. Însă procesul

de inventariere a datelor structurale a evidenţiat faptul că nu există un singur repertoriu, o statistică unică şi validă care să redea evoluţia unui sistem instituţional complex şi dinamic precum învăţământul. Totodată, pentru o serie de ani şcolari, investigaţia s-a soldat cu identificarea mai multor surse documentare, în care aceleaşi factualităţi erau diferit recenzate. Practic, colectarea evidenţelor şcolare, reflectate în statisticile vremii, a reliefat pluralitatea şi stratificarea responsabilităţii instituţionale în raport cu procesul de consemnare a datelor. Sintezele educaţionale erau periodic întocmite atât în cadrul direcţiilor pentru învăţământ şi cultură ale consiliilor populare regionale (transformate după 1968 în inspectoratele şcolare judeţene), în cadrul ministerelor de resort (al educaţiei, al muncii), cât şi în cadrul direcţiilor regionale de statistică (devenite, după reorganizarea administrativă din 1968, direcţii judeţene), respectiv al Direcţiei Centrale de Statistică. Agregarea tuturor datelor, cu scopul – cel puţin teoretic proiectat asupra operaţiei de inventariere statistică oficială – de a surprinde cât mai fidel practica educaţională, se realiza la Ministerul Educaţiei, unde ulterior se elaborau sintezele naţionale, documentarele statistice, precum şi dările de seamă şi informările pentru organele centrale de partid. Un demers similar se derula şi în cadrul Direcţiei Centrale de Statistică. În arhivele consultate au fost identificate o serie de directive şi instrucţiuni ministeriale, adresate subdiviziunilor administrative, privind modalităţile de inventariere a descriptorilor educaţionali, de întocmire a sintezelor şi de elaborare a rapoartelor. Cu toate că scopul acestor proceduri a vizat asigurarea convergenţei descriptive, în urma consultării materialelor de bilanţ am recunoscut cu surprindere o asemănare cu dictonul „Câte bordeie, atâtea obiceie”. Deşi între cele două instituţii a existat o comunicare constantă, adeseori între sintezele date publicităţii au fost incongruenţe. De asemenea, fiecare autor de sinteză şi-a lăsat amprenta propriei viziuni asupra fenomenului. Fiecare situaţie statistică a fost întocmită şi redată prin filtrul unei concepţii ideologice menite să armonizeze datele, astfel încât pe de o parte să confirme esenţa scopului şi organizării procesului educativ, iar pe de altă parte să camufleze un proces de înregimentare politică instrumentată în şi prin instituţiile şcolare. Ca atare nu a existat o evidenţă descriptivă pură, care să redea o realitate faptică imuabilă. Până la a îmbrăca forma concordantă directivelor ideologice specifice etapei istorice, filtrele de înregistrare şi consemnare a realităţii practice au fost multiple, cele încastrate în modelele şi instrucţiunile de înregistrare, cel al recenzorului de date, cel al autorului situaţiei sintetice şi cele ale multiplelor runde de rectificare prin autocenzură şi cenzură. În consecinţă, operaţia iniţială de identificare şi aşezare a datelor culese într-un index categorial al învăţământului în limba maghiară s-a transformat într-o analiză critică a oglindirii realităţilor educaţionale în scriptele consultate.

CADRUL TEORETIC

În textura conceptuală, necesară filtrării şi recontextualizării evidenţelor şcolare, au fost utilizate o serie de ancore interdependente precum: reperele ideologice care

au jalonat elaborarea politicilor educaționale, organizarea şi reglementarea legislativă a sistemului educațional, respectarea drepturilor educaționale în lumina legislației şi practicii educaționale, dar şi reperele discursive caracteristice celor două curente istoriografice conturate până în prezent.

Din perspectiva determinării liniei ideologice şi a politicilor publice privind problematica învățământului în limba minorităților, leit-motivul istoriografiei comuniste, evidențiat prin sintagme precum: dreptul tuturor cetățenilor la învățătură fără deosebire de naționalitate, înfrățirea dintre popoare, a relevat faptul că instruirea şcolară trebuia să întărească propovăduirea națiunii socialiste, atât prin masificarea şcolarizării, cât şi prin organizarea învățământului corespunzător cerințelor economiei şi culturii naționale, astfel încât să conducă la îndeplinirea obiectivului principal de pregătire a tineretului pentru activitatea productivă (Giurescu, 1971, p. 439; Ministerul Educației şi Învățământului, 1973b, p. 9). În cadrul istoriografiei de reconstrucție, majoritatea autorilor au identificat, cu privire la substratul ideologic al politicilor care au marcat evoluția învățământului în limba minorităților, două etape diferite. În faza comunismului de tip stalinist, 1948-1965, identitatea etnică, edificată şi prin procesul de educație şcolară, era acceptată numai ca un apendice individual, parțial instituționalizat social şi administrativ. Asumarea şi exprimarea acestei identități erau admise cu condiția ca, în toate formele sale de manifestare, individul sau grupul să-şi dovedească loialitatea deplină față de puterea centrală, aservită inițial Moscovei. În cea de-a doua fază, 1965-1989, cea a comunismului naționalist, alteritatea etnică era tolerată numai până la propovăduita omogenizare socială şi națională (Illyés, 1982; Enyedi, 1990; Vincze, 1997a, 1997b, 1998). Într-o lucrare recentă, Emanuel Copilaş redă o analiză conceptuală mai detaliată asupra inflexiunilor ideologice ale politicii identitare din România comunistă. Fără a nega persecuțiile la care a fost supusă comunitatea maghiară, el arată că, în etapa naționalismului patriotic, 1948-1965, atitudinea suspicioasă față de minoritatea maghiară şi tratarea cu maliției ozitate a acestei problematici de către reprezentanții cercului restrâns al puterii politice au avut în fundal o strategie politică orientată înspre înăbuşirea formării polilor de putere alternativă din cadrul PMR[6], motivațiile xenofobe fiind marginale (Copilaş, 2015, p. 116). În opinia autorului, aceste evidențe oferă, cel puțin până în 1956 (momentul inițierii procesului de destalinizare a politicii sovietice), o explicație plauzibilă a configurării politicilor oficiale față de minoritățile etnice. Ulterior, acuzațiile de naționalism aduse politicii autohtone de către noua conducere sovietică s-au conturat pe fondul neînțelegerilor de natură economică dintre cele două state, din ce în ce mai acutizate spre finalul deceniului, substratul xenofob al discursului ideologic fiind strict conjunctural. Conform acestei exegeze, accentuarea intransi-

[6] Partidul Muncitoresc Român – partid politic de stânga din România, cu ideologie comunistă de inspirație stalinistă. În intervalul 1948-1965 a fost singurul partid politic oficial din țară. După moartea liderului Gheorghe Gheorghiu-Dej şi preluarea funcției de secretar general de către Nicolae Ceauşescu, în 1965, partidul a fost redenumit Partidul Comunist Român (PCR).

genței discursului oficial față de leit-motivul șovinismului și iredentismului maghiar, care s-ar fi aflat în substratul manifestărilor de simpatie față de Revoluția Ungară din 1956, era parte a strategiei de afirmare a independenței politico-economice față de Uniunea Sovietică. După 1965, conectarea acestei strategii politice cu eforturile de reînnoire ideologică, inițiate de către noul lider al partidului și formulate în *Tezele din iulie*[7], a dus treptat la conturarea unei ideologii politice cu vădită tentă xenofobă, edificate pe opoziția față pericolul extern la adresa suveranității și integrității teritoriale a țării (Copilaș, 2015, p. 142-148). Acutizarea intoleranței față de diversitatea și alteritatea identitară a servit proiectului de omogenizare tot mai pronunțată a societății, asiduu vehiculat în discursul patriotismului socialist al anilor '70. Ulterior, substratul xenofob al ideologiei politice s-a tradus în practică într-un proces de asimilare a minorităților (Copilaș, 2015, p. 212).

Organizarea și reglementarea legislativă a învățământului au debutat cu o serie de prefaceri educaționale dictate de promulgarea Decretului 175/1948 privind reforma învățământului. În temeiul articolelor sale erau modificate structura, organizarea și curricula școlară. Prima măsură stipulată în art.1 hotăra (afirma) laicizarea învățământului, care urma să fie structurat în: învățământ preșcolar (facultativ); învățământ elementar de 7 ani (învățământul obligatoriu fiind de 4 clase); învățământ mediu de 4 ani care cuprindea licee teoretice cu programă unică, școli pedagogice, școli tehnice și școli profesionale și învățământ superior. Rețeaua școlară preuniversitară era alcătuită din școli de 4 ani, de 7 și de 11 ani pentru învățământul de cultură generală, școli pedagogice, școli medii tehnice (industriale, agricole, comerciale, sanitare, juridico-administrative etc.) și școli profesionale. În baza aceluiași decret, s-au înființat cursuri de alfabetizare de 1-2 ani, pentru persoanele cu vârsta între 14 și 55 ani, a căror absolvire era echivalată cu cea a școlii elementare de 4 ani, și școli speciale de 2 ani pentru oamenii din câmpul muncii, echivalente școlilor medii. Prin reglementări ulterioare precum: introducerea învățământului seral și fără frecvență (1948), reducerea duratei învățământului mediu la 3 ani (1951), modificarea sistemului de profesionalizare prin ucenicie (1952-1954), declasarea și practic desființarea învățământului mediu tehnic (liceal de specialitate) prin înlocuirea cu școlile tehnice și tehnice de maiștri (1955), s-au promovat sporirea accesului maselor la toate formele de învățământ și accelerarea certificării lor instituționale. Scopul educațional nobil al acestor forme de instruire camufla într-o măsură însemnată efortul autorităților statale de extindere a înregimentării politice și ideologice, de legitimare și promovare a membrilor PMR, precum și de epurare socială. După constatarea deprecierii rapide

[7] Denumirea populară a discursului susținut de către președintele Nicolae Ceaușescu cu privire la nevoia de revigorare ideologică a politicii de partid. Documentul, intitulat *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*, cuprindea o serie de măsuri care vizau inocularea întregului popor cu ideea superiorității sistemului colectivist de dezvoltare a unei societăți egalitariste și omogene.

a indicatorilor educaționali, în 1956 s-au adoptat măsuri de îmbunătățire a învățământului de cultură generală. În 1958 s-a revenit la învățământul de 11 ani, studiile liceale, cu durata de 4 ani, fiind împărțite în filiere reale şi umane. În 1960 s-au înființat licee de specialitate: pedagogice, de artă, de educație fizică, sanitare, economice etc. În anul şcolar 1964/1965 s-a generalizat învățământul gimnazial de 4 ani. Corectarea sincopelor generate de schimbările prea dese, renunțarea la modelul şcolar sovietic, realinierea la tradițiile educaționale autohtone, precum şi planul de stabilizare şi de dezvoltare a educației au fost legitimate prin reforma din 1968. Atunci s-a prevăzut obligativitatea învățământului de 8 ani, creşterea duratei şcolii generale la 10 ani, împărțirea ciclului liceal în două trepte şi diversificarea instruirii prin înființarea de noi filiere, cu o programă mai aplicativă, un rol deosebit de important revenind celor industriale. Legea Învățământului din 1978[8] a confirmat practic tendința de transformare a învățământului liceal într-o anexă, furnizoare de forță de muncă, a sectorului industrial şi agricol. Urmărind surprinderea elementelor caracteristice sistemului educațional din epoca comunistă, din perspectiva cadrului normativ, s-a putut constata prevalența atribuirii unui scop utilitar axat pe formarea deprinderilor şi competențelor cerute de activitatea practică, adică formarea unei educații de bază şi pregătirea cadrelor necesare producției: „În Republica Populară Româna, toți cetățenii au drept la învățătură. Statul asigură îndeplinirea acestui drept prin organizarea şi dezvoltarea învățământului primar obligatoriu şi gratuit, prin burse de Stat acordate elevilor si studenților merituoşi şi prin organizarea si dezvoltarea învățământului profesional şi tehnic" (Constituția RPR, 1948, art. 22), „Şcolile tehnice au ca scop de a pregăti cadrele tehnice medii, necesare producției" (Decret 175/1948, art. 12), „Şcolile profesionale se organizează pe lângă întreprinderi. Ele au drept scop de a pregăti cadre calificate" (Decret 175/1948, art. 12, 14). Într-o nouă viziune constituțională, „[…] alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare […]" [sic!] (Constituția RPR, 1952, art. 2) a devenit baza puterii populare a statului. Intelectualii şi alte categorii sociale neînregimentate politic sub stindardul PMR au întrupat duşmanul de clasă. În consecință, alte finalități educaționale decât cele elementare şi cele practice au fost trecute într-un plan secundar. Definită în mod strict prin reperele ideologice, care invocau necesitatea unei expresii elevate a propovăduirii societății socialiste, pregătirea intelectuală, morală sau estetică a fost formulată numai odată cu elaborarea legii învățământului din 1968, însă, şi de această dată, obiectivul principal a rămas, până la schimbarea de regim din 1989, pregătirea forței de muncă industriale. Idealul construirii unei societăți noi, prin modificarea formelor de proprietate şi schimbarea raportului de putere dintre clasele sociale, prin formarea omului nou, dedicat trup şi suflet propovăduirii societății multilateral

[8] Reperele legislative au fost întocmite în baza lucrărilor: *Repertoriul general al legislației în vigoare* (Ministerul Justiției, 1966); *Repertoriul legislației Republicii Socialiste România* (Consiliul legislativ, 1980).

dezvoltate, a fost încorporat, prin intermediul politicilor educaţionale, în învăţământul de toate gradele. Începând cu 1948, principiile generale ale reglementărilor legislative de prim rang (constituţiile şi legile învăţământului) stipulau faptul că: „[…] se asigură naţionalităţilor conlocuitoare dreptul de folosire a limbii materne şi organizarea învăţământului de toate gradele în limba maternă" (Constituţia RPR. 1948, art.24), şi faptul că: „Învăţământul naţionalităţilor conlocuitoare se va face în şcoli de toate gradele, în limba maternă, iar limba română se va preda începând din clasa I-a elementară" (Decretul 175/1948, art. 4). Deşi aceste prevederi se refereau la întreaga structură educaţională, alineatul vizând predarea în limba materna era confirmat numai în cazul învăţământului elementar: „Pentru şcolile naţionalităţilor conlocuitoare se va ţine seama de caracterul lor specific" (Decretul 175/1948, art. 6). Clarificări ulterioare, referitoare la asigurarea învăţământului în limba maternă a minorităţilor etnice, au fost formulate abia în 1952, odată cu promulgarea noii constituţii, conform cărora statul asigura dreptul la educaţie numai prin „[…] învăţământul elementar general, obligatoriu şi gratuit […]" (Constituţia RPR, 1952, art. 80). Dacă art. 22 al Constituţiei din 1965 prevedea că: „[…] naţionalităţilor conlocuitoare li se asigură […] învăţământul de toate gradele, în limba proprie", legea învăţământului din 1968 nu mai confirma garanţiile educaţionale decât printr-o formulare principială, mai puţin specifică, conform căreia: „Cultura generală de bază este asigurată tuturor cetăţenilor prin învăţământul obligatoriu, cu durata de 10 ani" (Legea nr. 11//1968, art. 6). Ulterior, în 1978, drepturile educaţionale au fost punctate într-un registru şi mai eliptic: „[…] naţionalităţilor conlocuitoare li se asigură folosirea liberă în învăţământul de toate gradele a limbii materne […]" (Legea nr. 28/1978, art. 4). Analiza conţinutului noţional al acestor prescripţii cu caracter general relevă, în plan teoretic, două tendinţe evolutive de sens contrar: una descendentă, manifestată prin destructurarea sferei organizatorice (de la şcoli în limba maternă, la învăţământ în limba proprie, respectiv folosirea limbii materne în învăţământ), iar alta ascendentă, conturată prin creşterea duratei de studiu în limba maternă (datorită extinderii şi generalizării învăţământului obligatoriu, de la 4 ani în 1948, la 10 ani în 1978), dar mai diminuată în forţă decât prima din cauza diluării validărilor specifice din legile educaţionale succesive. Aşadar, legile fundamentale erau parţial contradictorii şi oarecum rarefiate pentru organizarea practică şi coerentă a subsistemului de instruire în limba minorităţilor. O contradicţie mai accentuată a fost evidenţiată (Enyedi, 1990, p. 80; Illyés, 1982, p. 181) între prevederile legilor fundamentale care conturau o sferă laxă, dar teoretic favorabilă exprimării minoritare, şi cele ale reglementărilor secundare şi terţiare (decrete, hotărâri ale CC al PMR/CC al PCR[9] sau CM[10], decrete prezidenţiale şi decizii ministeriale de completare, „îmbunătăţire" sau modificare a legilor învăţă-

[9] Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român/ Partidului Comunist Român – forul central al deciziei politice.

[10] Consiliul de Miniştri – organul executiv suprem.

mântului; directive, dispoziții sau ordine directe date pe linie politică), cu efecte mult mai evidente asupra organizării educaționale concrete şi care, în repetate rânduri, au omis sau chiar îngrădit respectarea drepturilor educaționale. În planul materializării dispozițiilor legale de prim rang, câteva dintre cele mai evidente efecte dăunătoare au fost generate de laicizarea învățământului din 1948. Această măsură a afectat îndeosebi sfera organizării materiale şi susținerii financiare a condițiilor de derulare decentă a actului educațional. Repercusiunile nocive au fost mai accentuate în cazul învățământului în limba maghiară decât în plan național, deoarece, prin prevederile legislative conexe reformei din învățământ, s-a destructurat o rețea educațională organizată într-o măsură considerabilă de către cultele religioase specifice comunității maghiare şi s-au suprimat multiple modalități de finanțare a acesteia. Dintre cele 1553 şcoli etatizate, cu 1856 imobile şi cu tot inventarul lor mobil (Giurescu, 2001), mai mult de jumătate, dintre care 468 unități şcolare catolice, 531 reformate, 34 unitariene şi 8 evanghelice (Tismăneanu, Dobrincu & Vasile, 2007, p. 532), aparțineau anterior comunității maghiare. Dintre reglementările din sfera legislativă secundară (cu efecte mult mai pronunțate în modelarea sistemului educațional), care au afectat în mod direct sau indirect, în sensul limitării învățământului cu predarea în limba maghiară, au fost inventariate: cele de substituire a învățământului mediu (liceal) teoretic cu instruirea profesională, tehnică şi tehnică de maiştri, din intervalul 1952-1956, prin care s-a eludat înființarea secțiilor cu predare în limbile minorităților; cele de îmbunătățire a învățământului elementar, din 1956, care au generat fărâmițarea instituțională; cele de reprofilare a învățământului liceal din 1971 şi de stabilire a normelor unitare de structură din învățământ, din 1973, care au creat premisele scăderii oportunităților de instruire liceală în limba maternă; deciziile arbitrare prin intermediul cărora, în anii ’80, s-a demarat procesul de lichidare a învățământului secundar (Enyedi, 1990, p. 86; Illyés, 1982, p. 189; Vincze, 1998, p. 302). Aşadar, practica instruirii în limba maternă s-a concretizat într-un spectru legislativ fragil şi expus intervențiilor dictate de iminența factorilor marginali în raport cu obiectivele educaționale.

În ceea ce priveşte respectarea drepturilor educaționale ale minorităților, practica socială europeană, conturată în decursul evoluției istorice, a confirmat ca etalon al unei reglementări echitabile situația în care, în cadrul sistemului educațional național, procentul copiilor aparținând unei minorități şi şcolarizați în limba maternă este apropiat de ponderea minorității respective în populația totală. Pentru învățământul în limba maghiară din România, un astfel de exemplu s-a conturat prin reglementarea şi organizarea educațională specifică intervalului 1945-1948. În anul şcolar 1948-1949, ponderea de 9,58% a elevilor şcolarizați în limba maghiară era în acord cu ponderea de 9,45% a etnicilor maghiari. În 1990, imediat după răsturnarea regimului dictatorial, estimarea dezechilibrului dintre reprezentarea educațională, de cca. 4%, şi cea demografică, de cca. 8% (Salánki, 2017, p. 99), dificultățile de corectare a acestei situații, dar şi lipsa unui inventar statistic al învățământului pentru minorități, din intervalul 1948-1989, au jalonat închegarea unei istoriografii

centrate preponderent pe evocarea situațiilor care au generat restrângerea drepturilor educaționale.

Deşi o asemenea catalogare a premiselor interpretative pare a avea numai un scop didactic, menit să delimiteze multiplele fațete ale sistemului educațional, precum şi variatele posibilități de evaluare, aceasta indică diferitele planuri de analiză a fenomenului investigat, cele ale regimului, registrului şi repertoriului epistemic (Totelecan, 2018), respectiv atât cele ale unui model ideal educațional, ale instrumentării sale normative şi ale transpunerii practice în factualități specifice domeniului, cât şi cele discursive, conturate în cadrul diferitelor curente istoriografice. Între diferitele planuri nu a existat o relație de strictă dependență sau cauzalitate, în sensul că politicile educaționale nu au generat întotdeauna efectele scontate, ceea ce sugerează faptul că aprecierea cât mai plauzibilă a realităților educaționale presupune ascendența contextualizării unor tendințe evolutive, conturate în baza reperelor practicii educaționale, față de operaționalizarea secvențială a inflexiunilor ideologice sau legislative.

PLANUL APLICATIV

Procedura de selectare şi organizare a evidențelor educaționale a fost centrată pe identificarea categoriilor, relevante din punctul de vedere al saturării cu date statistice, referitoare la nivelul național în subdiviziunea limbii de predare maghiară. Sursele de documentare au fost clasificate în trei tipuri de documente. Primul set a inclus registrele statistice oficiale publicate, precum: anuarele statistice, volumele recensămintelor şi documentarele statistice privind dezvoltarea învățământului. Dintre acestea, un rol deosebit în aportul de date le-au avut anuarul statistic din 1959 şi cel din 1992, deoarece prezentau sintetic realitățile specifice învățământului cu predarea în limba minorităților naționale din etapa 1955-1959, respectiv 1985-1990. În cazul celui de al doilea tom amintit, am constatat cu surprindere faptul că reda date specifice anilor ’80, răstimp etichetat în istoriografia temei ca fiind foarte sărac în evidențe scriptice. De altfel, niciuna dintre lucrările de evocare a învățământului în limba maghiară din România sub regimul comunist nu a indicat volumul din 1992 ca sursă de date. Majoritatea documentarelor statistice[11] privind învățământul din România, care au redat sistematic aspecte referitoare la învățământul minorităților, au avut regim de uz intern, unele dintre dosarele preliminare întocmirii documentarelor având regim secret. Devenite publice, după 1989, ele s-au dovedit repere utile pentru completarea şi verificarea descriptorilor educaționali din

[11] În ceea ce priveşte documentarele statistice întocmite în cadrul Ministerului Educației şi Învățământului (sub variatele nume pe care le-a purtat în intervalul 1948-1989), pot fi distinse două mari tipuri: cele referitoare la situația stării curente (cu date specifice unui singur an şcolar) şi cele referitoare la evoluția în timp a învățământului (cu date specifice mai multor ani şcolari). În primul tip au fost incluse sistematic date privind învățământul minorităților, dar cu un grad de detaliere semnificativ mai mic decât în cazul datelor specifice palierului național. În al doilea tip de documentare, datele nu au fost niciodată defalcate după criteriul limbii de predare.

intervalul 1970-1989. Al doilea set de surse l-a constituit seria documentelor de arhivă, şi anume: dosarele *Fondului „Murvai László”*, păstrate la Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale (ISPMN), care conţin fişe de lucru pentru evidenţa şcolară, informări, dări de seamă şi situaţii sintetice privind învăţământul minorităţilor, din perioada 1948-1989; respectiv dosarele secţiei Învăţământ ale *Fondului Sfatul Popular al Regiunii Cluj*, 1950-1965, aflate în custodia Direcţiei Judeţene a Arhivelor Naţionale Cluj (DJAN Cluj). Din această categorie au fost consultate cca. 1500 file de arhivă şi prelucrate acelea care au conţinut date utile completării inventarului, respectiv acelea care au oferit informaţii sugestive referitoare la procesul de elaborare, prelucrare şi cenzurare a sintezelor şcolare. Cea de-a treia sursă a cuprins volumele, studiile şi articolele ştiinţifice[12] în care au fost identificate informaţii utile completării sau verificării unor situaţii statistice. Datele culese din aceste lucrări au fost utile, în sens de variabile de control, îndeosebi pentru intervalul 1948-1955, foarte succint reflectat în statistica şcolară a anuarelor statistice sau a altor fonduri de arhivă.

În alcătuirea efectivă a inventarului am apelat la trei surse majore de documentare. Din prima, *Anuarul Statistic al RPR*, *1959* (Direcţia Centrală de Statistică, 1959), au fost acoperite informaţiile specifice anilor 1955-1959. Din a doua, o sinteză statistică din fondul de arhivă al ISPMN, au fost preluate date continue pentru intervalul 1970-1980 şi anii şcolari 1960/1961, respectiv 1965/1966. Pentru intervalul 1985-1990 şi anul şcolar 1980/1981 am folosit ca bază de referinţă *Anuarul Statistic al României, 1992* (Comisia Centrală pentru Statistică, 1992). Verificarea acestor date şi completările adiacente s-au realizat pe baza consultării celorlalte documente disponibile.

În mod evident, reconstituirea unui documentar este purtătoarea unei amprente particularizante, conferită de abilitatea cercetătorului de a desluşi semnificaţiile încorporate în evidenţele cuantificate ale existenţei sociale, deoarece aceste amprente numerice ale consemnării datului social, respectiv educaţional, poartă în sine raţiunile socio-politice specifice atât intervalului/contextului temporal-istoric, cât şi procedurilor de prelucrare şi aşezare, într-un discurs statistic sau politic, a datelor inventariate. O astfel de strategie rămâne imună în faţa trăirilor individuale sau colective, generate de măsurile de limitare a învăţământului în limba maternă din perioada comunistă, însă furnizează oportunitatea surprinderii veridice a tendinţelor evolutive. Suplimentar, analiza modului de organizare şi prezentare a datelor din inventarele statistice identificate poate reliefa mecanismele de operaţionalizare a politicilor educaţionale, resorturile ideologice încorporate în politicile respective, precum şi punerea în scenă a unui discurs statistic. Prin natura interdependenţei lor,

[12] Din perspectiva aportului suplimentar de date descriptive, cele mai utile lucrări au fost: Vincze Gábor (1997a, 1997b, 1998): *A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1989 között* [Problematica învăţământului minorităţii maghiare din România, între 1944-1989]; Enyedi Sándor (1990): *Oktatás* [Învăţământ]; Gergely László (1982): *Învăţământul în limbile naţionalităţilor conlocuitoare din Republica Socialistă România*; *Istoria Românilor* (Giurescu, 2013).

totalitatea acestor indicii constituie elemente indispensabile abordării hermeneutice a domeniului investigat.

INVENTARIEREA ŞI HERMENEUTICA EVIDENȚELOR EDUCAȚIONALE

CONSIDERAȚII METODOLOGICE

Asumând prevalența voinței politice asupra modelării sistemului educațional, interogația de legitimare a demersului nostru pune în discuție tocmai rațiunea elaborării unui inventar statistic, indispensabil unei evaluări cantitative, dar şi sporul de cunoaştere aferent unei astfel de interpretări. Un prim argument justificativ în sprijinul strategiei alese îl conferă constatarea, confirmată în literatura de specialitate focalizată pe evocarea vieții politice, sociale, economice şi culturale sub regimul comunist, că între imaginile conturate de discursul ideologic, de politicile sectoriale şi de practica socială au existat diferențe semnificative. Adeseori afirmațiile conturate la diferitele niveluri de înfățişare a realității au fost contradictorii. Astfel de incongruențe au fost uneori asumate, chiar dacă numai cu jumătate de măsură, şi de către autoritățile statale de la acea vreme: „La întocmirea legii de față au fost avute în vedere atât bogata experiență acumulată de învățământul nostru, cât şi lipsurile ce s-au manifestat, unele dintre acestea izvorând din prevederile Legii din 1948 şi din acte normative ulterioare; […]" (Legea nr. 11/1968 privind învățământul în RSR, Expunere de motive). Adiacent acestui argument este oportună reliefarea posibilităților de evaluare a eficacității unui sistem educațional. Obținerea unor rezultate pertinente în ceea ce priveşte evaluarea concordanței dintre nevoile, aşteptările sociale şi un anumit tip de organizare a sistemului de învățământ presupune adecvarea metodologiei de investigare la obiectul acesteia, în cazul de față, identificarea caracteristicilor modelului educațional. În literatura de specialitate, referitoare la adecvarea dintre tipul de organizare socială şi politicile sectoriale, se face distincția între patru modele dominante de politici educaționale: cel elitist, cel egalitarist, cel liberal şi cel democratic (Mandel & Papp, 2007, p. 11). Deşi politicile educaționale autohtone, din intervalul 1948-1989, îşi revendicau fundamentul profund democratic: „[Învățământul] este aşezat pe baze democratice, populare şi realist-ştiințifice" (Decretul nr. 175/1948, art. 1), „Legea exprimă caracterul profund democratic al politicii partidului nostru în domeniul învățământului, asigurând exercitarea dreptului la învățătură al tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex, religie şi fără vreo îngrădire care ar putea constitui discriminare […]" (Legea nr. 11/1968 privind învățământul în RSR, Expunere de motive), acestea au fost, în esența definirii lor legislative şi a punerii în operă, politici egalitariste. Un astfel de model vizează în primul rând obiectivarea dezideratului cantitativ prin asigurarea accesului cât mai larg al populației la instruire, iar mai apoi satisfacerea nevoii de calitate, adică adecvarea conținutului educațional la

progresul ştiinţei şi tehnicii, la prefacerile din plan social, economic şi cultural, sub deviza aceleiaşi calităţi pentru toţi. Îndeplinirea acestor obiective era ghidată prin intermediul organizării structurale şi procedurilor instituţionale specifice unui sistem centralizat. Deşi studiile referitoare la evoluţia sistemului naţional de învăţământ preuniversitar din epoca comunistă[13] au fost deficitare din punctul de vedere al estimării valenţelor calitative, acelea care au investigat configuraţia structural-instituţională au avut ca punct de referinţă statistica educaţională. Însă, în pofida disponibilităţii documentarelor de dezvoltare a învăţământului în plan naţional, chiar şi analizele întreprinse după 1989, care au asumat teoretic intenţia de tratare imparţială a tematicii, au integrat în discursul interpretativ adiacent tendinţele evolutive reliefate de datele descriptive şi ideologia politică disimulată în expresia statistică a realităţilor specifice acelor ani. În circumstanţele accesului limitat la datele statistice specifice învăţământului în limba maghiară, discursul istoriografic de reconstrucţie s-a conturat îndeosebi pe fundamentul unei strategii metodologice calitative descriptive, focalizată preponderent pe identificarea mecanismelor de materializare în plan educaţional a contextului politic şi legislativ, presupus ca fiind esenţial şi strict cauzal în raport cu realitatea socială. Constatând fragmentarea accentuată în redarea evidenţelor structurale, am apreciat cercetările acestui curent istoriografic ca având un caracter intuitiv în reliefarea explicită a tendinţelor evolutive. În cazul nostru, dată fiind nevoia relevării critice a datelor descriptive pentru învăţământul în limba maghiară şi cea a contextualizării în raport cu datul naţional, demersul analitic a evidenţiat o serie de capcane tipice inventarelor statistice ajustate ideologic, precum şi partiţii temporale sau structurale difuze din punct de vedere semantic.

O primă observaţie se referă la faptul că, cu rare excepţii, precizările conexe conţinutului variabilelor redate în sursele documentare erau insuficient sau foarte expeditiv specificate. De aceea, în introducerea tematicii investigate, ne-am străduit să evităm acest neajuns, oferind cititorului informaţiile esenţiale facilitării parcurgerii domeniului vizat.

Denumirea variabilelor analizate a fost aleasă astfel încât să faciliteze lectura, prin utilizarea unor termeni specifici perioadei de după reforma educaţională din 1968, uzuali şi în zilele noastre, respectiv: învăţământ preşcolar, primar, gimnazial, liceal şi profesional. Inventarierea a fost centrată pe reliefarea probelor referitoare la învăţământul cu predarea în limba maghiară, fără cele privitoare la învăţământul în care au fost cuprinşi copiii şi elevii de naţionalitate maghiară. Deşi această diferenţiere, precum şi evidenţierea ponderii ambelor aspecte în procesul instructiv constituie elemente cheie pentru interpretarea drepturilor educaţionale proprii minorităţilor etnice, din cauza insuficienţei datelor referitoare la cea de a doua variabilă, am optat pentru neincluderea acestora în documentar. Totuşi, în vederea

[13] Una dintre puţinele analize structural-funcţionale, referitoare la evoluţia în ansamblu a învăţământului românesc în epoca comunistă, a fost întreprinsă de Dan Constantin Rădulescu (2006) în studiul *Învăţământul românesc 1948–1989. Între derivă şi recuperare instituţional-funcţională*.

clarificării unor aspecte a căror inventariere ar fi oferit o înțelegere mai amplă asupra datului investigat, reținem faptul că problematica instruirii maghiarilor în limba oficială a fost, de regulă, sporadic evidențiată în statistica educațională. Situația reperată cu precădere în documentarele din intervalul 1960-1970 a fost consemnată sub denumirea *elevi de naționalitate maghiară care studiază limba maternă ca obiect de studiu*. Descriptorul utilizat în cazul învățământului elementar (primar sau gimnazial) nu surprindea complet numărul elevilor maghiari care nu erau cuprinşi în învățământul cu predarea în limba maternă. Categoria menționată anterior a ajuns să fie cuantificată în momentul în care cuprinderea elevilor de naționalitate maghiară în învățământul cu predarea în limba română a devenit o realitate tot mai prezentă, fiind, cel mai probabil, generată de contopirea, în 1956, a şcolilor generale cu limba de predare a naționalităților conlocuitoare cu cele româneşti. Concomitent, începând din a doua jumătate a anilor '60, a devenit din ce în ce mai utilizat indicatorul *elevi din rândul minorităților care studiază în limba română*. Spre exemplu, dacă în anul şcolar 1971/1972, dintre elevii maghiari din învățământul primar şi gimnazial, 17,9% studiau în limba română, în 1988/1989 această pondere crescuse la 19,8%. În cazul instruirii liceale, ecartul dintre ponderile specifice anilor menționați era şi mai accentuat, de la 33,7% la 56,9%, indicând nu numai generalizarea acestei practici la toate gradele de şcolarizare, ci şi trecerea din ce în ce mai frecventă, odată cu înaintarea în anii de studiu, de la învățământul în limba maternă la cel în limba română[14]. Dacă evidențele şcolare anterioare anului 1980 indicau suficient de plauzibil efectivele de copii şi elevi care se instruiau în limba maternă, o citire atentă a documentarelor statistice elaborate ulterior, în cadrul Ministerului Învățământului, au pus sub semnul întrebării chiar şi acuratețea oglindirii veridice a acestei variabile, deoarece, în locul unei exprimări univoce de indicare a celor care învață în limba maternă, categoriile cel mai des utilizate pentru a reda acest tip de şcolarizare inventariau *elevi de alte naționalități care învață în unități cu limba de predare maternă*. Deşi singura categorie complementară era a celor care studiază în limba română, denumirea, subtil resemnificată, asigura permeabilitatea indicatorului în raport cu posibilitatea ajustării sale statistice în funcție de directivele de partid sau cerințele discursului ideologic.

Pentru întocmirea documentarului s-au utilizat numai datele specifice învățământului cu predarea în limba maghiară, fără a include aspecte referitoare la învățământul în limba altor minorități etnice. O primă justificare a acestei opțiuni este conexă politicilor statale, din perioada investigată, în raport cu minoritatea germană (a doua cea mai largă comunitate etnică din România, după maghiari). Începând cu 1960, ca urmare a creşterii semnificative a emigrării reprezentanților acestei minorități, cei rămaşi în România au constituit o categorie slab reprezentată demografic. Această situație a determinat distorsiuni ale reprezentării educaționale.

[14] Sursa datelor: ISPMN, Fond Murvai László, dosar 1979-1980, Documentar 1971-1980, ff. 1-9; Documentar privind învățământul cu predarea în limbile naționalităților conlocuitoare 1988/1989.

Totodată, dat fiind faptul că una dintre sursele de documentare consistente din perspectiva temporală redată, 1960-1980, conține numai date despre învățământul în limba maghiară (ISPMN), completarea documentarului cu evidențe privitoare la alte minorități ar fi afectat în mod serios continuitatea datelor prezentate. Luarea în considerare a aspectelor referitoare la celelalte minorități şi a minorităților în totalitate ar fi indus riscul apariției unor erori în întocmirea şi analiza evoluțiilor, mai ales din perspectiva cadrului instituțional. Argumente convingătoare în acest sens s-au constituit prin reliefarea unor tendințe de suprareprezentare a unităților cu limba de predare a minorităților în raport cu situația națională, ca şi cum minoritățile ar fi beneficiat de o rețea şcolară mult mai extinsă decât majoritatea. Artificiile de supraestimare, prin multiplicarea fără fond a unităților cu mai multe limbi de predare, reperate în documentarul *Date statistice privind învățământul în RSR 1967-1968* (Ministerul Învățământului, 1968), erau justificate în nota de subsol a sintezei prin necesitatea obținerii unor date valide în vederea comparațiilor cu anii şcolari anteriori. În acelaşi document au putut fi surprinse şi exagerarea ritmului de dezvoltare generală a infrastructurii şcolare, între 1948 si 1968, precum şi aşezarea în cifre a presupusei situații privilegiate a minorităților în raport cu cea națională, deşi efectivele de elevi şcolarizați indicau o tendință contrară, şi anume dezvoltarea mai viguroasă a învățământului în limba română.

Adiacent redării categoriilor referitoare la numărul şi tipul unităților, cifrele de şcolarizare şi cadrele didactice, documentarele statistice privind dezvoltarea învățământului din România au consemnat, cu alternanță temporală, o serie de date specifice precum: numărul de absolvenți, baza materială (săli de clasă, laboratoare, internate, cantine), burse şcolare, producția (manuale editate), investiții şi costuri, dar şi altele, de ordin demografic, utile interpretării evoluțiilor din domeniu, precum: numărul de copii vii născuți, populația țării, populația şcolară. Cu excepția primelor trei categorii amintite şi, ocazional, cu cea a manualelor, datele nu au fost defalcate după criteriul limbii de predare. Singurul indicator cu prezență constantă în cuprinsul inventarelor educaționale a fost raportul dintre populația şcolară şi populația țării, însă nici în acest caz nu au fost prezentate subdiviziunile etnice. Deşi registrele consultate sugerează faptul că au existat evidențe precise ale variabilelor pentru palierul etnic, precum: numărul copiilor de vârstă şcolară pe naționalități, cuprinderea şcolară pe naționalități, acestea nu au fost niciodată publicate. Regimul strict al secretizării acestora reiese şi din faptul că, inclusiv în dosarele de lucru din cadrul ministerului de resort, astfel de date au putut fi identificate cu foarte rare excepții. Exemple edificatoare în acest sens sunt extrasele, redate în Anexa 1, conținând situații sintetice privind învățământul în limba maghiară în perioada 1970-1980. Conform acestora, recenzarea populației şi şcolarizării în limba maternă (în subdiviziune etnică, pe cicluri de învățământ şi pe județe) era foarte atent monitorizată de către eşaloanele decizionale superioare din cadrul instituțiilor centrale, însă astfel de înregistrări nu au văzut niciodată lumina tiparului. Aşadar, ipoteza penuriei de date descriptive, generalizată în istoriografia

temei (singurele date oficiale publicate cu privire la situaţia demografică sau cea educaţională a populaţiei maghiare fiind cele de la recensămintele populaţiei din 1966 şi 1977), s-a conturat îndeosebi ca efect al controlului şi strictei cenzuri asupra diseminării factualităţilor educaţionale. Această stare de fapt exprima grăitor intenţia autorităţilor statale de a masca situaţia învăţământului pentru minorităţi şi restrângerea cercului celor bine informaţi, în care minoritarii erau din ce în ce mai puţin prezenţi.

În consecinţa ideilor anterior menţionate, pentru întocmirea documentarului s-a respectat cutuma prezentării exclusive a variabilelor descriptive specifice (unităţi, şcolarizare, cadre didactice) în subdiviziunea treptelor şi tipurilor majore de învăţământ (preşcolar, primar şi gimnazial, liceal şi profesional) şi a limbii de predare maghiare. Deoarece o serie de scripte referitoare la acelaşi an şcolar prezentau date diferite (utilizând, cel mai probabil, tipare diferite de calcul), pentru completarea registrului au fost utilizate acele date care aveau cel mai mic ecart faţă de categoriile similare, specifice altor ani apropiaţi, şi care respectau cutuma de calcul proprie etapelor investigate. În inventarierea învăţământului postgimnazial, au fost reţinute două categorii: învăţământul liceal şi cel profesional, fără a include învăţământul mediu tehnic, cel tehnic, cel pedagogic din institutele de doi ani, cel de maiştri şi cel postliceal. Cu excepţia instruirii în şcolile medii tehnice, celelalte forme, neluate în considerare, au fost mult mai corelate cu activitatea de producţie, aparţinând mai degrabă unei categorii aparte, al cărei specific consta în specializarea profesională. Cu excepţia învăţământului de maiştri, care avea o deosebită încărcătură ideologică, restul formelor de pregătire au avut un caracter temporal incert, planurile de şcolarizare fiind ajustate deseori în funcţie de nevoile pe termen scurt ale forţei de muncă.

ÎNSEMNĂRI PE MARGINEA DOCUMENTARULUI

Parcurgând şirul anilor investigaţi, se poate observa lipsa datelor din anul şcolar 1949/1950 şi din intervalul 1951-1955. Singura justificare plauzibilă pentru această situaţie ar fi un accident conex arhivării documentelor. Însă, în contextul unei serii de elemente caracteristice pentru această etapă, supoziţia pare a fi neverosimilă. Cu excepţia acestor ani, pentru orice alţi ani şcolari a putut fi identificată cel puţin o sursă de informare referitoare la instruirea în limba maghiară. În contrast cu lipsa indicată, datele specifice palierului naţional au fost foarte detaliat redate. Singura sinteză privind instruirea în limba maternă a minorităţilor în 1950/1951, identificată în *Fondul „Murvai László”* (ISPMN), prezintă, cel puţin în privinţa unităţilor şcolare postgenerale, incongruenţe semnificative faţă de cele existente în statistica oficială. Astfel, dacă *în Anuarul Statistic al RPR, 1959* (Direcţia Centrală de Statistică, 1959), s-a consemnat un total de 10061 elevi care studiau în 18 şcoli medii tehnice, conform inventarului

şcolar 1950/1951 (*Fondul „Murvai László”*, ISPMN), consemnat în documentul de arhivă, un număr de 10019 elevi se instruiau în 86 (19 unităţi şi 67 secţii) şcoli tehnice, adiacent datele fiind defalcate pe etnii şi pe regiuni administrative. În pofida unor lacune de înregistrare a învăţământului profesional, documentul de arhivă menţionat a constituit dovada recenzării detaliate a situaţiei şcolare pentru minorităţi, ceea ce nu s-a oglindit şi în anuarul statistic. De asemenea, în etapa 1951-1955, ca urmare a desfiinţării învăţământului mediu tehnic şi scăderii şcolarizării liceale teoretice, s-a înregistrat prima fază de restrângere a oportunităţilor educaţionale liceale în limba maghiară, care ulterior nu a mai fost compensată. Probele invocate sugerează ori ideea unei erori strecurate în anuar, ori intenţia de ajustare a realităţii în scriptele oficiale publicate.

Incongruenţe de inventariere, precum cele referitoare la anul şcolar 1950/1951, au fost sesizate încă din primul an al perioadei investigate. Chiar şi în zilele noastre, realităţile specifice anului şcolar 1948/1949 relevă aspecte marcate de incertitudini. Pentru acest an au fost identificate cinci surse de informare privind învăţământul cu limba de predare a minorităţilor şi patru surse pentru cel în limba maghiară, respectiv: *Anuarul statistic al RPR, 1959* (Direcţia Centrală de Statistică, 1959); o fişă de calcul (manuscris) ataşată dosarului de lucru 1964-1965, din *Fondul documentar „Murvai László”* (ISPMN); *Date statistice privind învăţământul în Republica Socialistă România, 1967-1968* (Ministerul Educaţiei şi Învăţământului, 1968); *Documentar statistic privind dezvoltarea învăţământului în România până în anul şcolar (universitar) 1989/1990* (Ministerul Educaţiei şi Învăţământului, 1990) şi *Istoria Românilor* (Giurescu, 2013). Cu excepţia ultimelor două, care par să fi preluat datele de pe fişa de calcul menţionată anterior, între toate celelalte există incongruenţe de redare a situaţiei şcolare. Adiacent acestei circumstanţe, toate sursele redau defectuos anumite date descriptive. De exemplu, în calculul numărului de liceeni la nivel naţional, defalcat pe limbi de predare, în fişa manuscris, la minorităţi sunt incluşi şi elevii din învăţământul mediu tehnic, în timp ce la palier naţional figurează numai elevii din învăţământul de cultură generală de 11 ani şi cei de la învăţământul pedagogic. Cu toate că datele erau corecte, aşezarea lor în categoriile potrivite era eronată. În urma confruntării documentelor sursă am reuşit să elucidăm o serie de necunoscute, însă alte evidenţe privitoare la numărul exact al şcolarizării primare, gimnaziale şi profesionale au rămas încă incerte.

O altă problematică sensibilă care, prin forma de prezentare a datelor statistice din perioada 1955-1959, a fost ajustată ideologic a fost cea a învăţământului mediu tehnic. După preluarea din sistemul educaţional anterior şi statuarea sa legală, prin Decretul nr. 175/1948 pentru reforma învăţământului, ca modalitate de instruire de specialitate de nivel liceal, începând din 1954, autorităţile comuniste au iniţiat declasarea acestuia şi înlocuirea cu învăţământul tehnic şi tehnic de maiştri. Prin lichidarea şcolilor medii tehnice s-a redus la aproape

jumătate cuprinderea elevilor în ciclul liceal. În cazul minorității maghiare, efectele acestor reduceri au fost mai nefaste, deoarece noile formule de pregătire au prevăzut în mult mai mică măsură organizarea instruirii în limba maternă. Şcolile tehnice şi tehnice de maiştri nou înfiinţate pe baza dispoziţiilor directe de partid au constituit, mai ales prin modul de organizare a admiterii, dar şi prin durata mai redusă a studiilor, un mijloc de imixtiune politică brutală în actul educaţional, precum şi o rampă de legitimare facilă a clientelei politice, având ca bază clasa muncitoare precar şcolarizată. În sfera învățământului profesional, o măsură similară de mascare a luptei de clasă a constituit-o înfiinţarea şcolilor de ucenici. Aceste prefaceri au avut în mod evident un rol politic şi nicidecum o noimă educațională, promovând, prin selecția arbitrară a candidaților admişi, schimbarea sistemului social, prin ridicarea clasei muncitoare. Atribuirea unui deosebit rol politic acestor forme de instruire a putut fi detectată şi în *Repertoriul general al legislației în vigoare* (Ministerul Justiției, 1966), în conţinutul căruia învățământul superior, cel tehnic, cel tehnic de maiştri şi cel profesional figurau în subcapitolul „Învățământ pentru pregătirea cadrelor". În corpusul statisticilor oficiale, acest artificiu ideologic a fost mascat prin potrivirea datelor specifice învățământului tehnic şi tehnic de maiştri în continuarea celui mediu tehnic. În aceste circumstanțe, dublate de urmările nefaste (în planul instituțional al învățământului în limba maghiară) ale reverberațiilor Revoluției Ungare din 1956, se contura tot mai clar faptul că, în pregătirea profesională şi tehnică de orice fel, dar şi în formulele educaționale care mascau legitimarea şi promovarea prozeliților puterii, identitatea lingvistică nu era acceptată decât ca mediu de propagandă. Însă şiretlicul păgubos al ajustării ideologice şi scriptice, care s-a reflectat asupra întregului sistem educațional, a fost probabil involuntar devoalat, în 1973, în conţinutul unicului capitol de comparații cu străinătatea din seria *Documentar statistic privind dezvoltarea învățământului în România, în perioada 1938-1973*[15] (Ministerul Educației şi Învățământului, 1973a). Atunci, într-un clasament al ţărilor din lagărul comunist, specific anilor şcolari din intervalului 1965-1971, ne situam pe penultimul loc, devansând U.R.S.S., la şcolarizarea profesională şi pe ultimul loc la cea mediu tehnică. Cel mai probabil, pentru a eluda prezentarea unei situații dezonorante, şcolarizarea liceală nu a mai fost precizată.

În anii '60 s-a conturat practica cosmetizării sintezelor statistice referitoare la unitățile şcolare cu predarea în limba minorităților. Din cauza acestei practici, utilizate în etapele de pregătire a materialului informativ, intervalul 1960-1970 s-a dovedit a fi cel mai problematic pentru întocmirea documentarului, cazul anului şcolar 1967/1968, redat în Imaginea 1, fiind cel mai elocvent în acest sens.

[15] Dintre toate documentarele consultate, acesta a fost primul şi ultimul în care a fost inclus un capitol de comparații cu străinătatea.

Imaginea 1

Extras privind înregistrarea în diferite documente a numărului de unități şcolare

an şcolar	1967/1968		
licee cu predarea	a	b	c
în limba maghiară	121	86	175
unități	10	16	23
secții	111	70	152

a – date culese din fişele de lucru manuscris
b – date culese din documentul editat după o primă etapă de revizuire şi cosmetizare a datelor din coloana *a*
c – date culese din documentarul statistic 1967/1968

În fişele manuscris din dosarul de lucru de la Ministerul Învățământului (ISPMN, dosar 1967/1968), cu evidența unităților şi secțiilor, au fost inventariate 10 unități şi 111 secții, în total 121. În varianta sintetizată şi tipărită, care probabil a fost cenzurată de către un superior, apăreau 16 unități si 70 secții, adică 86 în total. Varianta îmbunătățită a situației sintetice, care cuprindea atât unitățile, cât şi efectivele de elevi, cosmetiza uşor realitatea, menționând, la rubrica licee, 86 cu predarea in limba maghiara. În raportul de analiză a situației şcolare din acel an, starea de fapt era relativizată, menționându-se cele 107 licee cu predarea în limbile naționalităților conlocuitoare şi evidențiindu-se faptul că 77,8% dintre unități erau cu predarea în limba maghiară. În raportul de informare asupra situației învățământului pentru minorități era consemnat, în sens de augmentare a posibilităților de şcolarizare, faptul că, alături de aceste unități, rețeaua şcolară mai cuprindea 22 secții serale, 29 secții fără frecvență (cu clasele V-XII), 2 secții de licee de artă, 1 secție de liceu de educație fizică, 3 licee pedagogice de învățători, dintre care una în proces de lichidare, 2 licee pedagogice de educatoare şi o secție de educatoare la fără frecvență, în lichidare. Adiacent, datele privind rețeaua liceelor din documentarul statistic 1967/1968 (Ministerul Învățământului, 1968) indicau o situație şi mai distorsionată: 175 de licee cu predarea în limba maghiară, dintre care 23 unități şi 152 secții. Tendința de sporire scriptică, prin cumularea arbitrară a unităților şi a secțiilor, dar şi prin considerarea unor secții de specialitate ca fiind unități cu o singură limbă de predare, indica efortul oficialităților de ascundere a situației nesatisfăcătoare în raport cu nevoile şi drepturile educaționale ale minorităților.

Din 1970, când, conform declarațiilor politice, problematica minorităților a fost rezolvată, dar şi după perfectarea modalităților de cosmetizare a datului educațional, nu s-au mai înregistrat sincope în documentarea evidențelor după criteriul etnic. Chiar dacă datele nu erau accesibile public, ele erau detaliat

inventariate. Caracterul plenar al sintezelor statistice întocmite după 1970, în cadrul Ministerului Învățământului, a constituit un multiplu identificator al realităților educaționale specifice epocii comuniste. În primă instanță, acestea au semnalat stabilizarea sistemului, prin capacitatea de asigurare a învățământului general şi diversificarea celui postgeneral. Această etapă s-a conturat, preponderent în anii ’60, printr-o detaşare critică față de modelul sovietic impus în anii ’50, prin asumarea propriilor determinări socio-economice şi politice, dar şi prin aşa-numita reîntoarcere la tradițiile care valorizau concomitent atât un etos național, popular, cât şi importanța culturii occidentale. Totodată, particularizarea inventarelor cu date descriptive proprii subdiviziunii etnice relevă închegarea unui discurs coerent în raport cu problematica minoritară. Însă caracterul secret al factualităților specifice domeniului educațional şi controlul strict al diseminării lor trădau diferențele dintre multiplele paliere discursive, politice şi statistice. Conform datelor din dosarele de lucru de la ministerul de resort, în anul şcolar 1970-1971 (ISPMN), învățământul cu predare în limba maghiară se derula într-un cadru instituțional similar celui alcătuit în 1961 prin unificarea şcolilor, în care erau cuprinşi cca. 75% dintre copiii şi elevii de naționalitate maghiară. Oportunitățile de instruire în limba maternă erau mai mari în ciclul preşcolar şi cel general, de 85%, respectiv 82%, mai mici în cel liceal, de cca. 65%, şi lipseau cu desăvârşire în cazul învățământului profesional. În pofida acestor evidențe, oficialitățile statale afirmau: „Această rețea largă satisface cerințele de şcolarizare în limba maternă a copiilor şi tinerilor aparținând naționalităților conlocuitoare” (Ministerul Educației şi Învățământului, 1973b, p. 26). Cu aproape un deceniu mai târziu, când şansele de instruire în limba maternă erau şi mai diminuate, preşedintele statului susținea că „numărul şcolilor în limba maghiară şi germană este proporțional cu numărul populației” (Ceauşescu, 1979, p. 26-31). Dacă trăsătura dominantă a discursului statistic a fost cosmetizarea datelor, în sens de sporire scriptică a unităților cu predare în limba minorităților, cea a discursului politic au fost scoaterea din contextul interpretativ a datelor descriptive şi relativizarea discursivă, toate acestea pentru a pune într-o lumină favorabilă ideologia şi politica oficială. Din nefericire, consultarea atentă a ultimei surse majore de documentare, *Anuarul Statistic al României, 1992* (Comisia Centrală pentru Statistică, 1992), ne-a sugerat trăinicia acestei metehne de cosmetizare. De exemplu, cifrele indicând totalul național al personalului didactic din învățământul liceal, prezentate în tabelul „Învățământul de toate gradele, după limba de predare”, sunt sensibil mai mici (cu cca. 25%) decât cele indicate inițial în tabelul general „Învățământul de toate gradele”. Desigur, diferența considerabilă putea să fie ori rezultatul unei erori majore de preluare din surse statistice anterioare a datelor, fără verificarea validității sau coerenței acestora, ori acceptarea şi perpetuarea unei practici încetățenite într-un trecut nu prea îndepărtat şi considerate legitime din perspectiva consolidării şi perpetuării discursului ideologic despre statul național unitar.

Până la începutul anilor ’60, denaturarea realităților redate în sintezele statistice a fost rezultatul ajustărilor ideologice[16]. De fapt, până în 1956, autoritățile comuniste au interzis publicarea seriei de anuare statistice, întreruptă în 1940, singurele informări cosmetizate fiind lansate în spațiul public prin intermediul presei de partid. Chiar dacă anuarele publicate în intervalul 1957-1959 au redat în mod detaliat evidențele şcolare pentru anii anteriori, cele specifice învățământului în limba maghiară, din intervalul 1948-1956, nu au fost incluse. Cu toate că, începând din 1960, anuarele statistice nu au mai prezentat reperele educaționale în subdiviziune etnică, procedurile de cosmetizare a datelor recenzate au devenit practici curente în elaborarea sintezelor. Majoritatea documentelor consultate s-au dovedit a reflecta în mod distorsionat sfera educațională, dar nu în sensul datelor furnizate, ci în sensul organizării, aşezării şi ajustării lor în vederea susținerii unei viziuni politice. Unul dintre cele mai elocvente exemple de deturnare ideologică l-a constituit *Anuarul statistic al R.P.R., 1959* (Direcția Centrală de Statistică, 1959), în al cărui conținut nu numai că s-a inculcat ideea continuării sau chiar a dezvoltării învățământului mediu tehnic (învățământ liceal de specialitate) prin cel tehnic şi de maiştri (învățământ profesional), dar s-a şi sugerat congruența dintre un dat educațional şi unul politic. Într-un mod mai mult sau mai puțin conştient, această logică de percepere şi evaluare s-a perpetuat necritic, chiar şi în scriptele statistice şi în studiile de istoria învățământului elaborate după 1989.

Urmărind cele trei categorii de date inventariate, s-a constatat faptul că variabila cea mai complet redată a fost cea a cifrelor de şcolarizare, urmată de cea a unităților şcolare. Din cauza incongruențelor dintre documentarele sursă, precum şi a insuficientei defalcări pe cicluri şi filiere educaționale, itemul cadre didactice a fost cel mai slab reprezentat, fiind practic irelevant din punctul de vedere al unei analize structurale detaliate.

Analiza longitudinală a datelor inventariate, exemplificată grafic în Anexa 2, a reliefat diferențe semnificative între cursul prefacerilor instituționale şi cel al cifrelor de şcolarizare. După primii doi ani, favorabili extinderii rețelei şcolare, în intervalul 1951-1956 a survenit prima recalibrare instituțională a filierei liceale teoretice, prin augmentarea unităților liceale teoretice cu un număr considerabil de secții, rezultate din desființarea liceelor şi secțiilor tehnice. Ulterior, între 1956 şi 1961, autoritățile au pus în aplicare reorganizarea structurii şcolare a învățământului primar şi gimnazial. Prin intermediul măsurilor de „unificare” a şcolilor maghiare cu cele româneşti, concretizate preponderent prin transformarea şcolilor independente cu limba de predare maghiară în secții ale noilor înființate şcoli româneşti, numărul unităților independente cu limba de predare maghiară a fost redus la mai mult de jumătate. Acțiunea, derulată cu maximă intensitate în răstimpul

[16] Deşi nu exemplifică artificiile folosite pentru ajustarea ideologică a sintezelor statistice, renumitul demograf Vladimir Trebici (2016, p. 172-183) confirmă, în volumul *Însemnări din memorie*, utilizarea acestor proceduri, menționând totodată faptul că ele erau dictate pe linie superioară de partid şi că nesupunerea echivala practic cu desfacerea contractului de muncă.

1958-1961, s-a extins şi asupra învăţământului secundar, liceal şi profesional. Până la jumătatea anilor ’60, politicile de unificare forţată a şcolilor româneşti cu cele ale minorităţilor au generat destructurarea relativei independenţe instituţionale a învăţământului de toate gradele în limba maghiară. Din 1974, un cumul de factori a condus la evoluţii similare şi în învăţământul preşcolar. Pe fondul celui de al doilea val al industrializării, al creşterii presiunii demografice, al sporirii gradului de instituţionalizare a copiilor de vârstă preşcolară, dar şi al politicilor educaţionale de înfrăţire, aplicate anterior cu succes în învăţământul obligatoriu, tot mai mulţi copii maghiari au fost cuprinşi în grădiniţe cu predarea în limba română. Cu excepţia unor mici ajustări contextuale, noua configuraţie instituţională a rămas neschimbată pană în a doua jumătate a anilor ’80, când reluarea practicilor de înfiinţare a claselor româneşti în cadrul şcolilor maghiare s-a soldat din nou cu restrângerea şcolilor generale şi lichidarea liceelor independente cu predarea în limba maternă. Restrângerile instituţionale s-au reflectat şi în diminuarea cifrelor de şcolarizare, dar relaţia nu a avut un caracter univoc, diferenţierea efectelor fiind sesizabilă mai ales în lumina obligativităţii şi formelor de instruire. O privire de ansamblu asupra şcolarizării în limba maghiară a reliefat, în cazul instruirii promovate cu predilecţie prin lege, tendinţa de stagnare a efectivelor din învăţământul general, respectiv tendinţa de scădere a celor cuprinse în şcolile profesionale, iar în cazul formulelor educaţionale facultative, la nivel preşcolar şi liceal, o uşoară tendinţă ascendentă. Excepţiile conturate de valurile de creştere sau descreştere, sesizabile îndeosebi în cazul învăţământului primar şi gimnazial, s-au manifestat în contextul unor schimbări structurale, precum etapa generalizării învăţământului de 7-8 clase, 1956-1965, sau ca urmare a cuprinderii în diferitele grade de învăţământ a cohortelor de copii născuţi după 1966[17]. După 1985, s-au înregistrat scăderi continue ale efectivelor de copii şi elevi şcolarizaţi în limba maghiară, însă fenomenul s-a manifestat într-un context de criză socio-economică generalizată, reflectată în plan educaţional naţional prin scăderea investiţiilor în infrastructura şcolară şi prin diminuarea continuă a cifrelor de şcolarizare din învăţământul preşcolar şi general. Cu toate acestea, măsurile arbitrare de lichidare a ultimelor licee independente şi de diminuare a oportunităţilor educaţionale în limba maghiară aveau în fundal acutizarea neînţelegerilor politice dintre România şi Ungaria[18]. În pofida faptului că tendinţele conturate de evidenţele şcolarizării au fost mai difuze,

[17] Ca urmare a Decretului 770/1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii, în următorii cinci ani consecutivi, s-a înregistrat dublarea ratei natalităţii.

[18] În anii ’80, substratul xenofob al discursului oficial faţă de minoritatea maghiară, dar şi măsurile abuzive utilizate împotriva acestei minorităţi s-au accentuat pe fondul acuzelor aduse oficialităţilor române de către asociaţiile diasporei maghiare din Occident şi de autorităţile maghiare, care plasau în atenţia opiniei publice internaţionale atât zădărnicirea de către autorităţile autohtone a oricăror posibilităţi de susţinere a minorităţii maghiare transilvănene, cât mai ales precaritatea condiţiilor de trai al întregului popor şi repetatele încălcări ale drepturilor omului din România. O prezentare mai detaliată asupra acestor aspecte se regăseşte în lucrarea lui Stefano Bottoni (2010), *Transilvania roşie. Comunismul român şi problema naţională 1944-1965*.

aşezarea lor în contextul demografic, situaţii redate în Anexa 3, a reliefat declinul oportunităţilor de instruire, declin generalizat în etapa consecutivă regresului instituţional.

Încercând să răspundem întrebărilor cum şi de ce, în epoca comunistă, învăţământul în limba maghiară a înregistrat un recul, tendinţele lui evolutive fiind mult mai reduse în raport cu cele naţionale, vom reitera, prin prisma reperelor teoretice invocate, câteva constatări desprinse în urma investigaţiei noastre. Analiza centrată pe reliefarea efectelor ideologice atât asupra inventarierii învăţământului în limba maghiară, cât şi asupra conturării unui discurs statistic de resemnificare, de aşezare într-o lumină favorabilă concordantă discursului politic şi legislativ, a indicat tendinţa de disimulare continuă a praxisului educaţional al minorităţii maghiare de către autorităţi. Această direcţie a fost mai evidentă pentru intervalul 1948-1955, foarte deficitar înfăţişată. Totodată, între diferitele paliere discursive oficiale şi realităţile educaţionale au existat diferenţe semnificative. În ce măsură dezacordul dintre acestea era expresia unei ideologii naţionaliste xenofobe sau doar a unei strategii dictate de anumite circumstanţe politice, constituie de fapt o întrebare retorică, căci majoritatea ipostazelor educaţionale au fost rezultatul unui complex de factori: ideologici, normativi, structurali, demografici, de politici educaţionale sau circumstanţe socio-politice şi/sau economice. Însă un indiciu al elucidării substratului motivaţional al prefacerilor specifice învăţământului în limba maghiară s-a conturat prin identificarea, în urma analizării datelor documentarului alcătuit, atât a intervalului temporal de manifestare a celei mai critice etape, cât şi a intensităţii de manifestare a ei. Asumând validitatea de estimare a respectării drepturilor educaţionale ale minorităţilor etnice ca fiind echilibrul dintre ponderea educaţională şi cea demografică, se poate observa faptul că perioada critică a învăţământului în limba maghiară s-a consumat, cu maximă intensitate, în intervalul 1959-1965, limitele de inflexiune ale tendinţei descendente faţă de cele relativ stabile fiind 1956 şi 1970. Într-adevăr, acest interval a coincis cu etapa de adaptare a educaţiei naţionale la realităţile politice şi socio-economice autohtone, realiniere realizată şi printr-o desprindere din ce în ce mai accentuată de modelul educaţional sovietic, impus după 1948. Din punctul de vedere al asigurării legitimităţii normative, acest proces s-a conturat preponderent în baza unor decizii politice puse în aplicare treptat şi mult mai puţin pe fondul unor strategii educaţionale formulate în acte legislative de prim rang.

Frecvenţa şi amplitudinea prefacerilor caracteristice întregului sistem educaţional de până la 1956 au sugerat, cu suficient de mare credibilitate, ipoteza conform căreia învăţământul nu a fost dirijat în temeiul unei strategii atent elaborate. Intervenţiile pripite din acest domeniu s-au produs în primă instanţă, aşa cum indică sfera reglementării legislative, dar şi evaluarea consecinţelor cuantificate ulterior, ca efect al extinderii abuzive a controlului politic asupra întregului câmp de viaţă şi mai puţin ca efect al unei strategii de organizare şi funcţionare a procesului educaţional care să conducă la schimbarea socială insistent propovăduită în

discursul şi ideologia politică comunistă. Însă această manieră dezarticulată de gestionare a domeniului nu putea constitui un argument justificativ al diriguirii procesului instructiv în defavoarea minorităţilor etnice. Primele conflicte intestine pentru putere, din cadrul PMR, între grupul nativilor si cel al moscoviţilor, au avut loc în 1952 şi s-au soldat cu epurarea politică a celor învinşi sau, în cazul unora dintre liderii direct implicaţi, chiar cu exterminarea fizică, deşi resorturile motivaţionale ale conflictului localizat la nivelul superior al conducerii politice nu au avut o componentă xenofobă (Copilaş, 2015, p. 125-130). Totuşi, diferendele ideologice şi natura relaţiilor interpersonale, punctuale, dintre cei implicaţi în confruntarea internă nu pot decât să nuanţeze specificul ideologic discursiv al diferitelor etape politice, nu şi să constituie argumente justificative contrare unor evidenţe structurale. Din perspectiva preocupării de a identifica, pe baza evidenţelor empirice prezentate în analiza curentă, substratul cauzal al restrângerii oportunităţilor educaţionale şi, în general, a celor de exprimare identitară, colectivă sau individuală, ideea inconsistenţei de manifestare discursivă sau interpersonală a atitudinilor xenofobe caracteristică sferei politice centrale nu constituie un contra-argument verosimil al încorporării unor raţiuni contrare diversităţii sau alterităţii etnice în politicile sectoriale. Cum altfel, dacă nu în prezenţa unor astfel de raţiuni aflate la baza intenţiei, proiectului şi manierei de concretizare a „îmbunătăţirii" învăţământului a fost posibilă o declasare intensivă a învăţământului în limba maghiară, concomitentă unei tendinţe accentuate de creştere a indicatorilor educaţionali la nivel naţional? Având în vedere lipsa acută de informare a cadrelor din învăţământ cu privire la starea generală a domeniului în care activau, fapt datorat controlului strict, exercitat de puterea centrală, asupra diseminării cunoaşterii realităţilor sociale, ipoteza atribuirii ascendenţei ideilor de recalibrare educaţională unor largi dezbateri, organizate în 1955 în mediile de specialitate, idee consensual asumată şi larg vehiculată chiar şi în zilele noastre în literatura de specialitate, apare extrem de puţin plauzibilă. Intenţia ajustării educaţionale s-a conturat, cel mai probabil, anterior acestei date, la intersecţia dintre acţiunea de extindere a controlului politic asupra învăţământului şi îngrijorările privind degradarea indicatorilor educaţionali, semnalate în analizele Direcţiei Centrale de Statistică şi ale Ministerului Învăţământului. Însă nu mai puţin credibilă pare ipoteza intenţiei de frânare a avântului înregistrat, între 1948 şi 1955, în sfera învăţământului în limba maghiară. Din punctul de vedere al posibilităţilor şi oportunităţilor de instruire, în urma reformei din 1948, minoritatea maghiară reuşise să-si conserve echilibrul în raport cu indicatorii naţionali, iar mai apoi să fructifice noile circumstanţe, astfel încât, în intervalul 1950-1955, populaţia maghiară să fie superior reprezentată educaţional faţă de media naţională. Formulată, în Plenara CC al PMR din 1956, ca măsuri de îmbunătăţire a învăţământului elementar, unificarea instituţională a fost transpusă în practică treptat. Deşi unii lideri maghiari au intuit înglobarea şcolilor maghiare în structura naţională, firava lor opoziţie a fost zădărnicită de persecuţiile şi epurările politice, iniţiate imediat după manifestările conexe Revoluţiei Maghiare

din 1956. Practic, aglutinarea şcolilor maghiare cu cele româneşti, perfect camuflată în procesul de restructurare a învățământului național, a vizat destructurarea, atomizarea socială a comunității maghiare. Ca argumente justificative în acest sens pot fi evocate persecuțiile celor acuzați de a fi simpatizat cu ideile Revoluției Maghiare din 1956, chiar dacă acestea nu au avut un caracter exclusiv etnic. Statusul social al majorității persoanelor de naționalitate maghiară condamnate (profesori, studenți, elevi şi cler) în procese fantomă, instrumentate în cadrul tribunalelor militare (Dávid, 2016, p. 36-53), a indicat o acțiune concertată a autorităților statale îndreptată împotriva puținelor instituții ale minorității maghiare, educaționale şi confesionale, prin intermediul cărora s-a putut manifesta în mod închegat efuziunea față de mişcarea revoluționară maghiară. Adiacent, ponderea celor de etnie maghiară persecutați şi judecați a fost superioară ponderii tuturor celor condamnați în acest context politic în România (Dávid, 2016, p. 36-53). În circumstanțele restrângerii drepturilor de asociere liberă, în alte organizații sau asociații decât cele strict controlate politic, şcolile independente cu predare în limba maternă au reprezentat ultima redută instituțională, consistentă din perspectiva cuprinderii sociale, care permitea menținerea unei rețele sociale extensive şi păstrarea unei relative autonomii etno-culturale. Pe fondul epurărilor politice, a măsurilor de reechilibrare a compoziției etnice din Transilvania, de lichidare a autonomiei pe criterii etnice, inițiate în 1958 (Bottoni, 2010, p. 275-289), şi unificării şcolare, autoritățile au declanşat procesul de înlocuire a cadrelor de conducere de naționalitate maghiară din învățământ cu cele românești, limitând din ce în ce mai mult oportunitatea exprimării identitare a minorităților. Faptul că în cazul minorității maghiare nu s-a produs o restructurare, ci o destructurare educațională, l-a indicat chiar descreşterea concomitentă a oportunităților de şcolarizare. Ulterior, cu excepția ultimilor ani, politicile educaționale ale epocii ceauşiste, apreciate din punctul de vedere al efectelor asupra structurii educaționale, au acționat mai degrabă în sensul obturării dezvoltării învățământului în limba maghiară decât în cel al restrângerii acestuia, păstrând atât structura instituțională, cât şi cifrele de şcolarizare în parametrii de siguranță împotriva oricăror posibilități de coagulare socială a unor forme de opoziție față de regim.

CONCLUZII

Reevocarea istorică a învățământului preuniversitar cu predarea în limba maghiară din epoca comunistă prin inventarierea evidențelor structurale a prilejuit lărgirea câmpului hermeneutic cu trei perspective de apreciere a fenomenului investigat. Prima filieră, circumscrisă de domeniul recenzării statistice, a reliefat camuflarea perpetuă de către autorități a realităților specifice minorităților etnice. A doua perspectivă, focalizată pe reconstituirea tendințelor structurale, ancorate într-un inventar descriptiv suficient de consistent pentru evitarea unor derapaje interpretative, a favorizat clarificarea unor teze incerte privind evoluția învățământului în

limba maghiară. Contextualizarea demografică a datului educaţional a indicat faptul că, după o fază de relativă stagnare, 1948-1955, a urmat cea a declinului, 1956-1970, caracterizată prin înjumătăţirea oportunităţilor educaţionale, după 1971 situaţia rămânând aproape neschimbată până în a doua jumătate a anilor ’80, când politicile educaţionale au generat un nou val al restrângerii drepturilor de instruire în limba maternă. Cea de a treia dimensiune interpretativă, concretizată prin integrarea multiplelor paliere discursive: politice, legislative, statistice, precum şi a celor de evocare istorică în sfera resemnificării socio-politice, a reliefat caracterul complex al fenomenului educaţional, puternic ancorat în sfera ideologiei politice. Totodată, conjugarea ideologiei/ideologiilor politice cu evoluţia structurală a învăţământului în limba maghiară a creionat o perspectivă interpretativă conform căreia, în pofida faptului că, în etapa 1948-1965, politica PMR faţă de minoritatea maghiară (conturată într-un context strategic de afirmare a relativei autonomii politico-economice în raport cu puterea sovietică şi, implicit, de consolidarea controlului politic intern) nu a avut un substrat xenofob, politicile educaţionale, iniţiate anterior formulării măsurilor de îmbunătăţire a învăţământului naţional din 1956, au încorporat pe fundalul motivaţional raţiuni contrare diversităţii şi alterităţii etnice. Aceste politici educaţionale, potenţate ulterior de măsurile autorităţilor menite să izoleze reverberaţiile autohtone ale Revoluţiei Ungare din 1956, au generat cea mai severă restrângere a oportunităţilor educaţionale din întreaga etapă comunistă. În comparaţie cu această etapă acută de declasare a învăţământului în limba maghiară, declinul înregistrat în epoca ceauşistă a fost semnificativ mai estompat.

Potrivit naturii lor, de semnificare a unor realităţi, fie ele obiectuale, empirice sau abstracte, cifrele inventarelor statistice purtau în sine instrumentalizarea legislativă, politică şi, implicit, cea ideologică a organizării învăţământului, înfăţişând totodată numai parţial realităţile educaţionale, respectiv pe acelea pretabile exprimării prin cifre, adică cele cuantificabile. Suplimentar acestora, cosmetizarea ideologică a procedurilor de recenzare a relevat faptul că datele descriptive inventariate nu au oglindit o realitate *stricto sensu*, ci o serie de factualităţi încărcate de semnificaţiile sociale atribuite lor, constituind astfel un discurs de resemnificare a datului educaţional. Însă importanţa reconstituirii unui inventar cât se poate de complet, în sensul amplitudinii surprinderii fenomenului investigat, precum şi a saturării reperelor temporale, nu rezidă numai în oglindirea semnificaţiilor încorporate, ci mai ales în satisfacerea condiţiei de necesitate şi suficienţă implicate de o redare explicită a tendinţelor de evoluţie, a mecanismelor de obiectivare a politicilor educaţionale, dar şi a mecanismelor de distorsionare ideologică a inventarelor şcolare. Din acest punct de vedere se conturează clar faptul că istoria (în sens de ştiinţă a evocării trecutului) este în esenţă un discurs subiectiv, deoarece ea încorporează atât un fapt social trecut (aşadar e purtătoare a unei semnificaţii proprii) şi resemnificarea acestuia prin prisma artefactelor în virtutea cărora cercetătorul are acces la perioada investigată, cât şi condiţia cercetătorului care este

captiv contextului socio-cultural şi temporal-istoric al existenței sale, context dominat de un discurs istoric specific, în temeiul căruia cercetătorul îşi expune exegezele. Considerând aceste afirmații ca fiind şi limitele de asumare a considerațiilor conturate în prezentul studiu, apreciem că, în temeiul strategiei de investigare, focalizate pe conjugarea evidențelor educaționale (obținute prin reconstituirea unui documentar statistic al învățământului cu predarea în limba maghiară din România, 1948-1989) cu multiplele discursuri conexe acesteia: legislative, politice, ideologice, statistice, s-a creionat un filon de evocare istorică concurent în raport cu cele specifice celor două curente istoriografice amintite, care prin integrarea critică a concluziilor acestora a reliefat o serie de valențe interpretative complementare.

În consens cu ideile reliefate în prezentul demers de investigare, putem afirma faptul că aparatul statistic de inventariere a unui domeniu complex al existenței, precum educația, poate fi o unealtă utilă cunoaşterii realității în măsura decantării sale de interferențele ideologice, specifice contextului căruia i-au servit. Altfel devine un instrument perfid al manipulării, dar şi al deformării istorice. De aceea, cu deosebire pentru demersurile de analiză istorică, reiterăm necesitatea unei citiri critice a documentelor statistice, exigență indispensabilă analizei hermeneutice a fenomenului investigat.

ANEXA 1

Imaginea 1

Extras privind situația învățământului în subdiviziune etnică, România, 1970-1980[19]

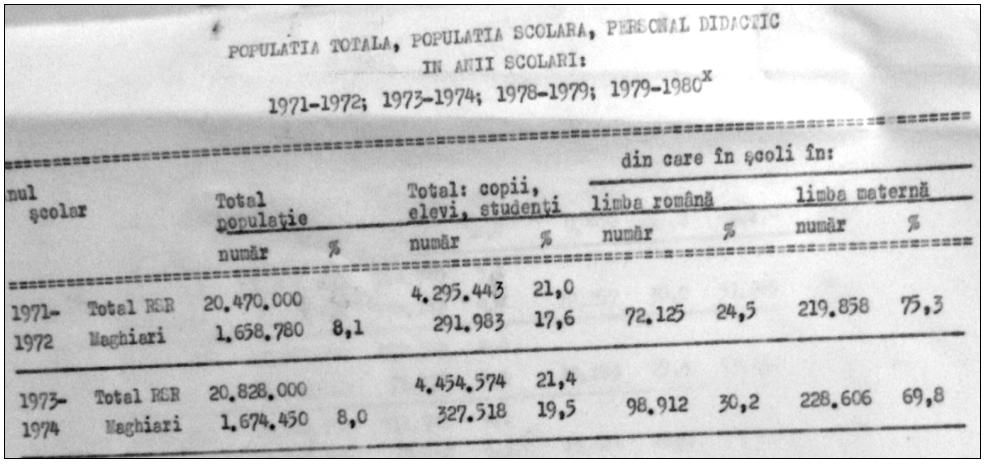

POPULAȚIA TOTALĂ, POPULAȚIA ȘCOLARĂ, PERSONAL DIDACTIC IN ANII ȘCOLARI:

1971-1972; 1973-1974; 1978-1979; 1979-1980[x]

Anul școlar		Total populație		Total: copii, elevi, studenți		din care în școli în: limba română		limba maternă	
		număr	%	număr	%	număr	%	număr	%
1971-1972	Total RSR	20.470.000		4.295.443	21,0				
	Maghiari	1.658.780	8,1	291.983	17,6	72.125	24,5	219.858	75,3
1973-1974	Total RSR	20.828.000		4.454.574	21,4				
	Maghiari	1.674.450	8,0	327.518	19,5	98.912	30,2	228.606	69,8

Imaginea 2

Extras privind cuprinderea în școlile generale în subdiviziune etnică, România, 1970/1971[20]

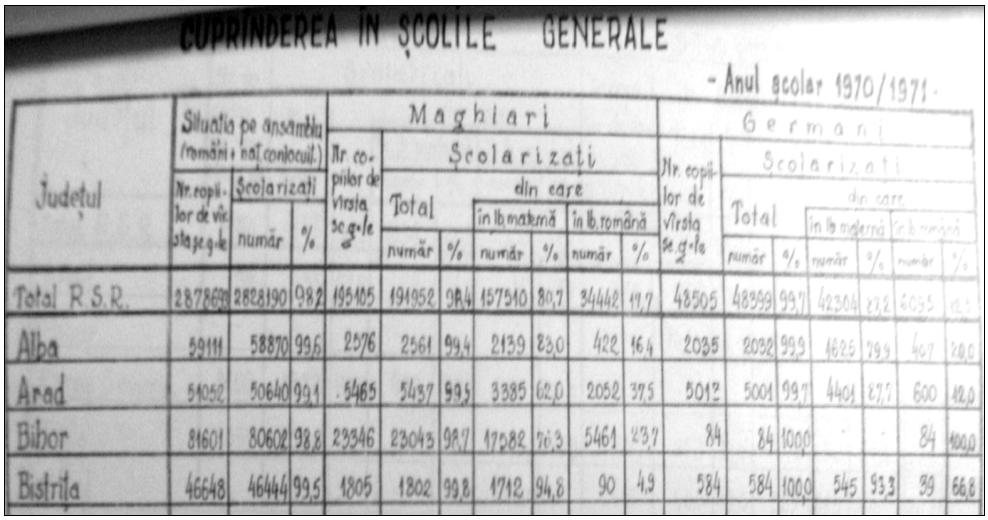

CUPRINDEREA ÎN ȘCOLILE GENERALE

- Anul școlar 1970/1971 -

Județul	Situația pe ansamblu (români + naț. conlocuit.)			Maghiari						Germani					
	Nr. copiilor de vârsta șc. g-le	Școlarizați		Nr. copiilor de vârsta șc. g-le	Școlarizați					Nr. copiilor de vârsta șc. g-le	Școlarizați				
		număr	%		Total		din care				Total		din care		
					număr	%	în lb. maternă		în lb. română		număr	%	în lb. maternă		în lb. română
							număr	%	număr	%			număr	%	număr	%
Total R.S.R.	2878698	2858190	99,2	195105	191952	98,4	157510	80,7	34442	17,7	48505	48399	99,7	42304	87,4	6095	12,6
Alba	59111	58870	99,6	2576	2561	99,4	2139	83,0	422	16,4	2035	2032	99,9	1625	79,9	407	20,0
Arad	51050	50640	99,1	5465	5437	99,5	3385	62,0	2052	37,5	5012	5001	99,7	4401	87,7	600	12,0
Bihor	81601	80602	98,8	23346	23043	98,7	17282	75,3	5461	23,7	84	84	100,0	-	-	84	100,0
Bistrița	46648	46444	99,5	1805	1802	99,8	1712	94,8	90	4,9	584	584	100,0	545	93,3	39	66,8

[19] Sursa extrasului: ISPMN, Fond Murvai László, dosar 1979-1980, Documentar 1971-1980, f. 1.
[20] Sursa extrasului: ISPMN, Fond Murvai László, dosar 1970-1971, f. 145.

ANEXA 2

Evoluția numărului de unități școlare de învățământ general cu predarea în limba maghiară din România,1948-1989 (cifre absolute)

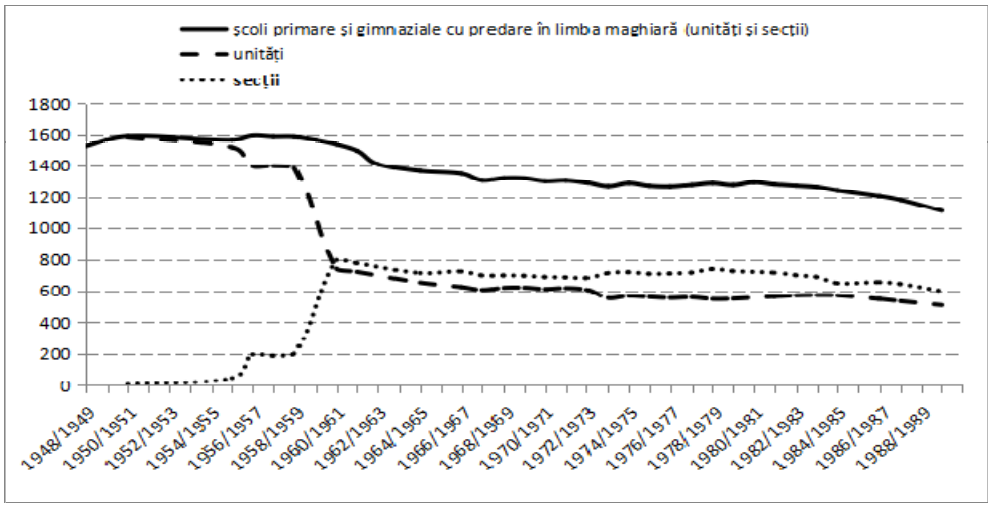

Evoluția efectivelor de copii și elevi școlarizați în limba maghiară în învățământul preuniversitar din România, 1948-1989 (cifre absolute)

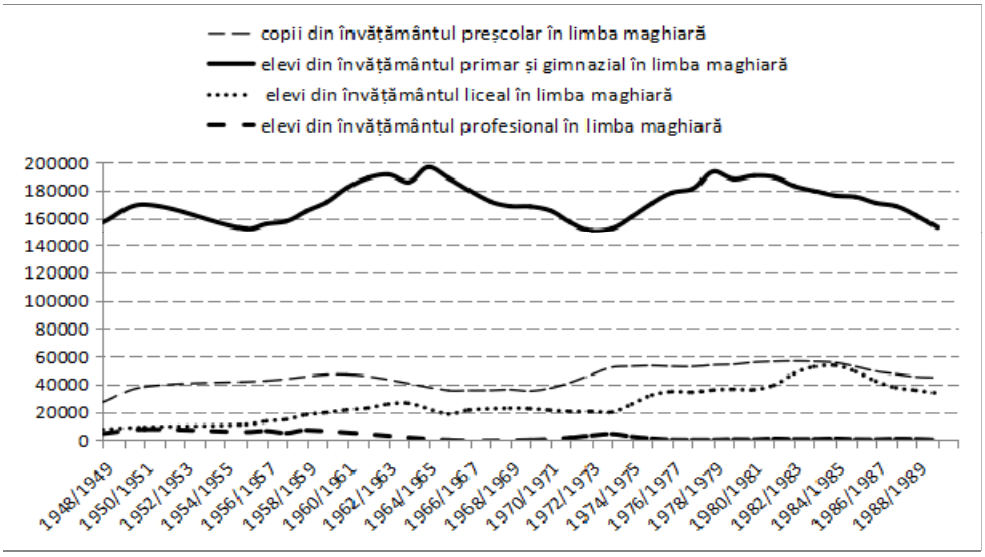

ANEXA 3

Evoluția drepturilor şi oportunităților educaționale în învățământul cu predarea în limba maghiară din România după cicluri şi tipuri de învățământ, 1948-1989 (procente)

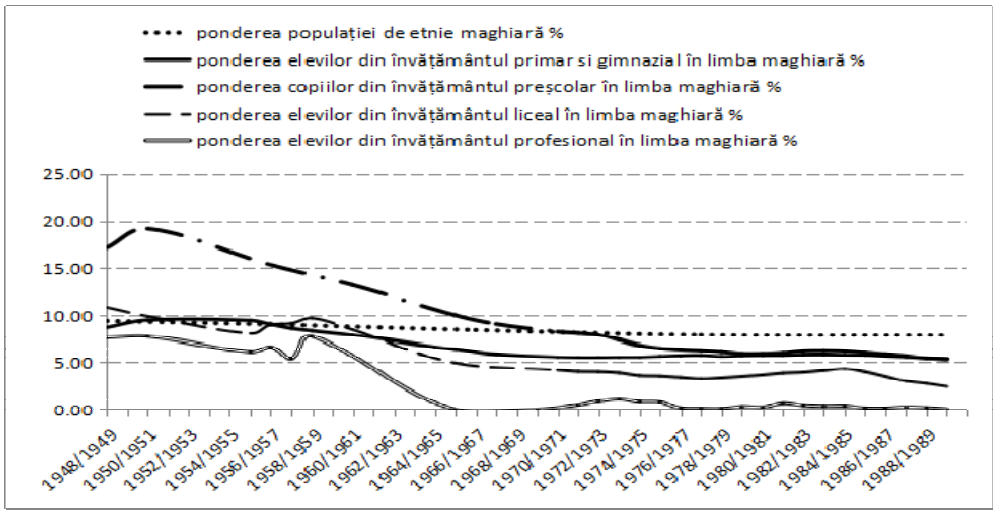

Evoluția drepturilor şi oportunităților educaționale în învățământul cu predarea în limba maghiară din România, 1948-1989 (procente)

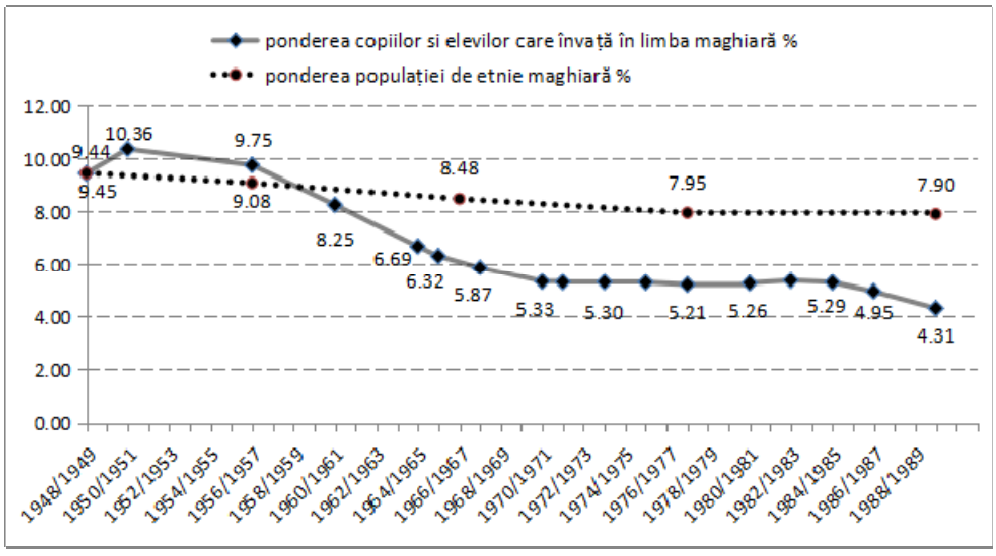

BIBLIOGRAFIE

Bottoni, S. (2010). *Transilvania roşie. Comunismul român şi problema naţională 1944-1965*. Cluj-Napoca: ISPMN Publishing & Kriterion.

Ceauşescu, N. (1979). *Dezvoltarea învăţământului, ştiinţei şi culturii în România*. Bucureşti: Editura Politică.

Comisia Centrală pentru Statistică. (1992). *Anuarul Statistic al României, 1992*. Bucureşti.

Consiliul legislativ. (1980). *Repertoriul legislaţiei Republicii Socialiste România*. Bucureşti.

Copilaş, E. (2015). *Naţiunea socialistă: politica identităţii în Epoca de Aur*. Iaşi: Polirom.

Dávid, G. (2016). *1956 Erdélyben és ami utána következett* [1956 în Ardeal şi consecinţele sale]. Budapest: Nap Kiadó.

Direcţia Centrală de Statistică. (1959). *Anuarul Statistic al RPR, 1959*. Bucureşti.

Enyedi, S. (1990). Oktatás [Învăţământ]. În L. Diószegi, A. R. Süle (Ed.), *Hetven év: a romániai Magyarság története, 1919-1989* (p. 74-88). Budapest: Magyarságkutató Intézet.

Enyedi, S. (1991). A Romániai magyar oktatás helyzete (1944–1959) [Situaţia învăţământului maghiar în România (1944-1959)]. În G. Juhász (Series Ed.), *Magyarságkutatás: Magyar kisebbségek és szórványok oktatásügye (1990-1991)*. Budapest: Magyarságkutató Intézet. Citit de la http://kisebbsegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/olvasoszoba/magyarsagkutatoevkonyv/evkonyv1990_91.pdf.

Fondul „Murvai László", Învăţământul minorităţilor naţionale, România, 1950 – 1989. (1950-1989). Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale (ISPMN).

Fondul Sfatul Popular al Regiunii Cluj, secţia Învăţământ, 1950-1965. (1950-1965). Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Cluj (DJAN Cluj).

Gergely, L. (1982). *Învăţământul în limbile naţionalităţilor conlocuitoare din Republica Socialistă România*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică

Giurescu, C. C. (1971), *Istoria Învăţământului din România*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.

Giurescu, D. C. (2001). *Învăţământul în România între anii 1948 şi 1989*. Disertaţie susţinută cu ocazia ceremoniei de acordare a titlului de Doctor Honoris Causa al Universităţii din Craiova, 22 noiembrie. Citit de la http://www.ucv.ro/pdf/international/informatii_generale/doctor_honoris/68.pdf

Giurescu, D. C. (Ed.) (2013). *Istoria românilor*, vol. X. Bucureşti: Univers Enciclopedic.

Illyés, E. (1982). *National Minorities in Romania: Change in Transylvania*. Boulder: University Press Colorado.

Koppándi, S., (1981). *A romániai magyar nemzetiség* [Naţionalitatea maghiară din România]. Bucureşti: Kriterion.

Kovács, A. B., (1997). *Szabályos kivétel. A romániai magyar oktatásügy regénye* [Excepţia de la regulă. Romanul problematicii educaţionale maghiare din România]. Bucureşti – Cluj-Napoca: Kiterion.

Mandel, K., & Papp, A. Z. (2007). *Cammogás. Minőségkoncepciók a romániai magyar középfokú oktatásban* [Târâş-grăpiş. Ideea de calitate în învăţământul secundar în limba maghiară din România]. Csíkszereda: Soros Oktatási Központ.

Ministerul Educaţiei şi Învăţământului. (1972, 1973a, 1977, 1978, 1980, 1985, 1987). *Documentar statistic privind dezvoltarea învăţământului în România, în perioada 1938-1972*.

Ministerul Educaţiei şi Învăţământului. (1973b). *Învăţământul în Republica Socialistă România*. Bucureşti.

Ministerul Educaţiei şi Învăţământului. (1981, 1982, 1984, 1988, 1989). *Documentar privind învăţământul cu predarea în limbile naţionalităţilor conlocuitoare, anul şcolar (universitar) 1988/1989*. Bucureşti.

Ministerul Educaţiei şi Învăţământului. (1990, 1993). *Documentar statistic privind dezvoltarea învăţământului în România până în anul şcolar (universitar) 1989/1990*. Bucureşti.

Ministerul Învăţământului. (1968). *Date statistice privind învăţământul în Republica Socialistă România, 1967-1968*. Bucureşti.

Ministerul Justiției. (1966). *Repertoriul general al legislației în vigoare*. Bucureşti: Editura Ştiințifică.
Ministerul Naționalităților. (1948). *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában* [Trei ani de politică minoritară, în România democratică]. Bucureşti.
Rădulescu, D. C. (2006). Învățământul românesc 1948–1989. Între derivă şi recuperare instituțional-funcțională. *Calitatea Vieții, XVII*(3–4), 307–318.
Salánki, Z. (2017). Învățământul preuniversitar în limba maghiară din România, în perioada 1948-1989. *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, XV, 83*-106.
Tismăneanu, V., Dobrincu, D., & Vasile, C. (2007). *Raport Final al Comisiei Prezidențiale de Analiză a Dictaturii Comuniste din România*. Bucureşti: Humanitas.
Totelecan, S.-G. (în curs de apariție). „E bine…, dar eu aş fi scris altfel!" Ritual instituțional şi incongruență epistemică în evaluarea tezelor de doctorat. *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, XVI, 7–40*.
Trebici, V. (2016). *Însemnări din memorie* (Ediție digitală îngrijită de D. Sandu). Citit de la https://sas.unibuc.ro/storage/downloads/memorii-68/V_Trebici_Insemnari_din_memorie.pdf
Vincze, G. (1997a). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1989 között [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944-1989]. *Magyar kisebbség, 3-4*(9-10.), 375-403.
Vincze, G. (1997b). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1948 között [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944-1948]. *Magyar kisebbség, 1-2*(7-8), 393-415.
Vincze, G. (1998). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1989 között [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944-1989]. *Magyar kisebbség, 1*(11.), 289-319.